

2024-07

jaargang 55
nummer 7
september 2024

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

za. 7 september:
Vrijdenkerswandeling
zie p. 3

za. 14 september:
Anton Constandse Lezing
en Vrijdenker van het Jaar
zie p. 3

Pelgrimstocht
zonder geloof

Cellen, navels
en prostaat

Is Lale Gül
nu vrij?

Geen rassen,
toch racisme

PODCASTS

Podcasts van De Vrije Gedachte over diverse onderwerpen worden verzorgd door bestuursleden Bart Collard en Floris van den Berg.

Ook bestuurslid Stanley Bakker verzorgt podcasts, samen met Teun de Jong; deze dragen de titel "Kritisch bekeken" en hebben kwakzalverij als onderwerp.

De programma's zijn op YouTube, dus met video, te bekijken via:

<https://www.youtube.com/@verenigingdevrijegedachte4805/videos>

Daarnaast zijn de podcasts van Floris en Bart op Spotify te beluisteren via:

<https://open.spotify.com/show/6J0uDTp0PT06-grumVR1DZQ?si=e514d8dcdb31426d>
of: <https://spoti.fi/3ZymQCb>

Als u zich 'abonneert' op de podcasts en deze 'volgt' via deze kanalen en tevens 'likes' uitdeelt zullen de podcasts sneller gevonden worden, ook door niet-leden. Zo kunt u helpen om de boodschap van DVG verder en sneller te verspreiden buiten onze vereniging.

WEBSITE

Op onze website devrijegedachte.nl is Martin Harlaar aan een serie artikelen begonnen waarin hij uiteenzet wat hij als gevaren van de genderideologie beschouwt.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER VOOR EN ACHTER: Diverse foto's van Jaap van Dijk en Marie van Vegchel, behorend bij het artikel Pelgrims zonder god, pag. 14. **Voorop:** mis in het Monasterio de San Paio de Antealtares, een klooster in Santiago de Compostela. **Hierboven:** een getuigschrift (compostela) van de pelgrimstocht.

De Vrijdenker

jaargang 55 • nummer 7 • september 2024

INHOUD

Titel	Auteur/vertaler	Pag.
• Mededelingen / DVG op het WWW	Redactie	cover
• Informatie De Vrije Gedachte / Colofon De Vrijdenker	Bestuur/Redactie	2
• Aankondigingen / uitnodigingen	Bestuur	3
• God als Dekkers cellenprogrammeur	Anton van Hooff	4
• Het laaghangend fruit van Steven Pinker	Enno Nuy	4
• Voorkwam god dat Trump martelaar werd?	Anton van Hooff	5
• Lale Gül <i>Ik ben vrij</i> - boekbespreking	Rudy Schreijnders	6
• Over het Vrijdenkersboek 2024 en praktisch vrijdenken over genderdysforie	Martin Harlaar	7
• De prostaat is het beste bewijs tegen een god	Enno Nuy	9
• Theoloog Peels geeft toe dat zijn vak geen wetenschap is	Anton van Hooff	10
• Discriminatie, racisme en andere misverstanden	Harry Ansems	10
• Adam had geen navel	Anton van Hooff	13
• Pelgrims zonder god	Jaap van Dijk	14
• Hoe worden we humaan?	Rudy Schreijnders	16
• Fragmenten uit <i>De kringloop van het leven</i> , vertaald door René van Elst (4)	Jac. Moleschott	20
• Werelds Nieuws, september 2024	René van Elst	23
• Alex O'Connor versus Jordan Peterson	Eelko de Vos	25
• Auteurs / Aanwijzingen voor auteurs	Redactie	28

Op ons programma voor de rest van 2024:

- zaterdag 7 september: Vrijdenkerswandeling met Floris van den Berg en Willem Vermaat, in de vorm van een 'Walkshop': filosofische wandeling Bunnik-Utrecht. Minimaal 10 deelnemers - zie pag. 3
- zaterdag 14 september: Anton Constandse Lezing door Sebastien Valkenberg en uitroeping van de Vrijdenker van het Jaar 2024: Keyvan Shabazi - zie pag. 3
- zaterdag 23 november: beleidsdag met bestuur, redactie, leden kascommissie en werkgroepleden
- zaterdag 7 december: Atheïsmedag met Belgische 'geloofsgenoten' in De Balie, Amsterdam.

VRIJDENKERSBOEK 2024

Voor ieder lid hebben wij een gratis exemplaar van het nieuwe Vrijdenkersboek *Op het scherp van de snede*. In deze bundel is een selectie gemaakt van artikelen uit de jaargangen 2022 en 2023 van De Vrijdenker. Naast religiekritiek hebben we ervoor gekozen een vrolijker en ludieker onderwerp te selecteren waaraan de afgelopen jaren binnen De Vrije Gedachte aandacht is besteed: vrolijk vrijdenken over bloot. Ook binnen het thema bloot is er overigens veel aandacht voor religie, omdat religie een obsessie voor vrouwelijk bloot heeft.

Het boek is af te halen op de DVG bijeenkomsten in 2024. Aan leden die daarbij niet aanwezig kunnen zijn, kan het boek worden opgestuurd, na overmaking van de verzendkosten ter hoogte van € 3,70. Als u het boek thuisgestuurd wilt krijgen, maakt u dat bedrag over naar rekening NL15INGB0000274551 onder vermelding van *Vrijdenkersboek 2024* en uw adres.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker - penningmeester/ledenadministrateur
Floris van den Berg - voorzitter
Bart Collard - secretaris
Willem Vermaat

Postadres en telefoonnummer:

De Vrije Gedachte
Postbus 60278
1320 AH Almere
tel. 06-28301336

E-mail:

bart.collard@outlook.com

IBAN:

NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl

Postadres en telefoon: zie hiernaast

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie "Kosten" hieronder in het Colofon van dit blad

Internet:

- Website: devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal: Vereniging DeVrijeGedachte
- Facebook-pagina: De Vrije Gedachte

Bakker - Vermaat - Collard - Van den Berg

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – hoofd- en eindredacteur, opmaker
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Eelko de Vos
Hans de Vries

Postadres en telefoon:

zie hierboven bij de informatie over DVG

E-mail:

redactie@devrijegedachte.nl

Website:

zie hierboven bij de informatie over DVG

(Leden- en) abonnementsadministratie:

Zie hierboven bij de informatie over DVG

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 30,— p.j.
Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren. Zie de aanwijzingen achterin dit blad.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer: De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.

Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!

Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

Vrijdenkerswandeling

Datum: zaterdag 7 september 2024
Begin: 10.00 uur voor Station Bunnik
Einde: ca. 16.00 uur bij Station Utrecht Centraal
Afstand: ca. 10 km
Begeleiding: filosoof Floris van den Berg
Deelname gratis, maar u dient zich wel (met spoed!) aan te melden door een ticket te bestellen op <https://www.eventbrite.nl/e/tickets-vrijdenkerswandeling-7-september-2024-998381525017>

Minimum aantal deelnemers: 10

Vorbereiden en meenemen:

- schoenen die prettig wandelen,
- zonnebrandcrème (wellicht),
- theedoek (geen grap, niet vergeten!),
- lunch (liefst zonder wegwerp plastic),
- voldoende drinken,
- klein voorwerp om uzelf mee te introduceren.

Filosofen in het oude Griekenland betekende buiten wandelen en filosoferen met leerlingen en voorbijgangers. Kom mee naar buiten om samen te

Floris met denkende studenten tijdens een walkshop

wandelen en filosofische oefeningen te doen, zoals dialoogwandelen, in stilte lopen, geblinddoekt lopen, bomen knuffelen en *land art* maken. Een walkshop is een intense filosofische activiteit die je in een groep doet. Je leert luisteren en je gaat in conversaties met mensen die je net hebt ontmoet gelijk de diepte in. De term walkshop bestaat uit 'walking' en 'workshop'. Denkers zitten veel te veel binnen. Tijd om naar buiten te gaan. Tijd om de verbinding met de natuur en met elkaar te vinden.

Anton Constandse Lezing door Sebastien Valkenberg en uitroeping van Keyvan Shahbazi tot Vrijdenker van het Jaar 2024

Datum: zaterdag 14 september 2024

Locatie: De Balie, Kleine-Gartmanplantsoen 10, 1017 RR Amsterdam

Tijd: Inloop: 13:00 uur - Aanvang: 14:00 uur - Einde: 17:00 uur

Entree: 7,50 euro voor DVG-leden; niet-leden 15 euro

Bestel vooraf uw ticket(s):

<https://www.eventbrite.nl/e/tickets-anton-constandse-lezing-2024-943720341947>

Titel van de AC-Lezing: **Pseudowetenschap, échte onzin. Of hoe het avondrood der magiërs voortduurt**

'Zonnebrandcrème is kankerverwekkend want er zit benzeen in,' beweert de ene influencer. 'Als je hoog in je energie zit, ga je naar een andere frequentie in het quantumveld,' stelt een andere kwakzalver op social media.

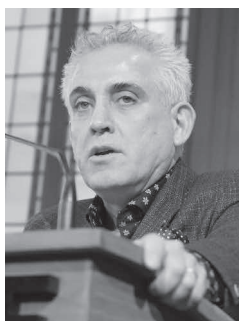
Laat u niet overrompelen door het jargon. Gewone onzin is al schadelijk, betoogt Sebastien Valkenberg in de Anton Constandselezing 2024, maar wees extra op uw hoede als ze zich vermoot als wetenschap.

Eind jaren '60 constateerde Rudy Kousbroek *Het avondrood der magiërs*. Meer dan een halve eeuw later wil het avondrood wil maar niet overgaan in het duister. Oude magiërs verdwenen, nieuwe kwa-

men ervoor in de plaats. Valkenberg, als filosoof alert op pretentieuze flauwekul, wijst aan wie dit zijn en waarin hun gevaar schuilt. Gelukkig staan we niet met lege handen. Ook legt hij uit hoe we ons wapenen tegen hoogdravende verkooppraatjes.

◀ **Sebastien Valkenberg** (1978) is filosoof en publicist. Hij heeft een wekelijkse column in *Het Financieele Dagblad* en schrijft voor *EW magazine* en *De Telegraaf*. Zijn meest recente boek is *Policor in de polder* (2021), over de ontwrichtende werking van woke, met name op universiteiten. Voor *Op denkles* (2015) kreeg hij de Theodor Award, uitgereikt aan 'een uitzonderlijke kunstenaar, een bijzondere wetenschapper of een morele rad-draaier.'

◀ **Keyvan Shahbazi** vluchtte in 1983 uit Iran. In Nederland werd hij adviseur van diverse ministers en columnist van 'de Volkskrant'. Hij is als cultureel psycholoog verbonden aan de Politieacademie en lid van de Raad van Toezicht van VluchtelingenWerk Nederland. *De Amerikaan van Karadj*, geschreven in het Nederlands, is zijn debuut en verscheen in augustus 2021. Zie voor meer: <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/keyvan-shahbazi-iran>.

In een interview met **Anton van Hooff** zal **Sebastiaan Bolt** uiteenzetten waarom hij geen Jehovah's Getuige meer is en wat dat voor gevolgen heeft voor zijn leven. Sebastiaan Bolt is auteur van het boek *Ecoveganisme* waarin hij ook kritiek uit op geloof en Jehova's Getuigen in het bijzonder.

God als Dekkers cellenprogrammeur

door **Anton van Hooff**

Die **Cees Dekker**>>, die 40 miljoen van NWO krijgt om zelfregulerende cellen te scheppen, was toch de man van Intelligent Design, niet? Dat was de idee dat de evolutie een planmatig verloop had. Hoe het precies zat, liet zich niet achterhalen. Dat was nu eenmaal een 'black box'. Maar uit die doos kwam god. Die was natuurlijk de planner. Het is de vertrouwde taktiek van de gelovige achterhoede: als iets zich niet laat verklaren, zal god er wel achter zitten. God als de grote factor X.

Een vrijdenkende geest geeft gewoon toe iets (nog) niet te weten. Aldous Huxley (1894-1963) verklaarde dat wetenschap in wezen het systematisch organiseren van het niet-weten was. Dat maakt haar spannend; wetenschap is een queeste. Stel je voor dat we het antwoord op alles hadden? Bij de spannende onzekerheid kunnen gelovigen zich echter niet neerleggen.

Je hoort niet veel meer van het hersenspinsel Intelligent Design. Ook Dekker heeft het opgegeven, maar god laat hem niet los. Of is het andersom? Hij laat god niet los.

In het vraaggesprek dat NRC 10/6 met hem had, vraagt Laura Wisman gelukkig ook: 'U bent christen, hoe strookt

dat met het 'maken van het leven?' (10/6). De christenwetenschapper antwoordt dat zijn god toch wel ergens aan de knoppen zit:

'Veel mensen stellen me die vraag, is het niet God die het leven maakt? Eens, zeg ik dan, maar vanuit theologisch oogpunt zie ik geen probleem [...] Als God zelf de potentie in de wereld heeft gelegd dat moleculen zelforganiserende principes vertonen, dan is dat een deel van de schepping en dan kan ik dat onderzoeken.'

We zien hier een nieuwe – de laatste – vluchtheuvel van lieden die menen dat geloven en denken zich laten verenigen. Dekkers poging om zijn god te redden lijkt op wat ik in het stukje 'Eeuwig Genoom' als de opvatting van Dr. Peter Borger weergeef: god heeft in de cellen een genoom ingebouwd dat tot iedere levensvorm leidde. Zowel hij als Dekker maken van god de Grote Programmeur.

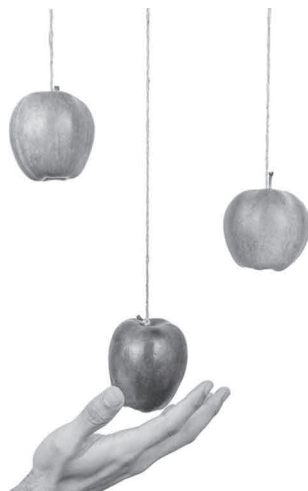
Het laaghangend fruit van Steven Pinker

ofwel: De wereld bestaat niet alleen uit feiten en data;

Reactie op Steven Pinker - Verlichting nu van Harry Ansems

door **Enno Nuy**

"Een boek van uitzonderlijk niveau", noemt Harry Ansems *Verlichting nu* van Steven Pinker. Maar op dat oordeel valt wel wat af te dingen. Ik wil niets af doen aan de statuut van Steven Pinker, de man is zeer belesen en heeft uitgebreid onderzoek verricht naar van alles en nog wat. Hij weet waarover hij praat. Ik beperk me hier tot de hoofdlijn en de essentie van wat hij te zeggen heeft: de wereld is er sinds de Verlichting alleen maar op vooruitgegaan en dat oordeel wordt ondersteund door talloze macro onderzoeken. Wie alleen naar de feiten en de data kijkt, kan alleen maar concluderen dat de het de mensheid steeds beter is vergaan. Wij hebben te weinig oog voor deze onomstotelijke waarheden en we worden teveel be-

stoekt met negatieve en pessimistische beschouwingen.

Ansems is het daar volgaarne mee eens en trekt daar ook nog enkele conclusies uit. Maar, waar Ansems aan voorbij gaat, is dat Pinker het zichzelf wel erg gemakkelijk maakt door heel selectief onderzoeksresultaten te presenteren: natuurlijk is de armoede teruggedrongen, natuurlijk is de levensverwachting enorm gestegen, natuurlijk is kindersterfte teruggedrongen maar met alle respect: dit is allemaal laaghangend fruit. Is de wereld echt minder gewelddadig geworden? Ik waag het die conclusie sterk in twijfel te trekken. Het

is wel uiterst ambitieus algemene uitspraken te willen doen over de staat van de wereld anno 2024. Je oordeel

zal sterk afhangen van de indicatoren die je kiest. Pinker heeft er een paar gekozen en ik twijfel geen seconde aan de uitkomst van zijn onderzoekingen, maar de vraag is: is alles gezegd met de indicatoren van Pinker? Ik denk dat dit zeer nadrukkelijk niet het geval is.

Geen enkele onderbouwing

Maar Ansems gaat nog verder en meent dat het met de inkomensongelijkheid in Nederland wel meevalt. Alsof hij nooit van Piketty heeft gehoord. Afroming van supervermogens zou volgens hem geen zin hebben maar wat is er mis met het belasten van vermogen in plaats van het belasten van arbeid? Denkt u met Ansems dat de gewone mens daar niet beter van zou worden?

Merkwaardig, deze opstelling van Ansems, die doodleuk beweert dat je van supervermogens maar beter af kunt blijven omdat die vooral in grote internationale ondernemingen zijn belegd en als je daar aan komt, breng je je eigen economie in gevaar. Waar haalt Ansems dit vandaan? Hij doet geen enkele moeite die bewering te staven. Dan merkt hij op dat vooral politici ter linkerzijde de werkelijkheid niet onder ogen zouden willen zien. Ook dit is een gratuite opmerking die nergens onderbouwd wordt. Maar het meest kwalijk vind ik wel zijn opmerking dat de media verzuimen ons van positief nieuws te voorzien als hij schrijft: “Hoe vaak niet treedt juist het negatieve nieuws eenzijdig op de voorgrond in de dagelijkse nieuwsmedia?” Natuurlijk, als je geen nieuwe argumenten meer hebt, geef je gewoon de media de schuld! “Scoringslust bij journalisten en nieuws-presentatoren” noemt Ansems dat. En opnieuw: geen enkele onderbouwing voor deze belachelijke Karskens-achtige beschuldiging. Maar het kan nog bonter als Harry Ansems een lofzang op het kapitalisme houdt en ja, er zijn wel eens grote ondernemingen die te machtig worden maar, stelt Ansems ons gerust, daar kun je wetgeving tegen opwerpen. Geef mij maar eens één voorbeeld van succesvolle wetgeving tegen de macht van de big five! Dat kapitalisme hetzelfde is gebleken als deregulering, het roofbouw plegen op de aarde en het kli-

maat en het vernietigen van biodiversiteit, dat is aan Ansems allemaal niet besteed.

Zorgwekkende ontwikkelingen

Alle grote misstanden die de laatste jaren in ons land aan het licht zijn gekomen (ik hoef ze hier toch niet te herhalen?) zijn nu juist tot ons gekomen dankzij alerte media en uitstekende onderzoeksjournalistiek. Maar kennelijk houdt Ansems daar niet van. Nee, Pinker is voor mij niet de wegwijzer die hij voor Ansems zo nadrukkelijk wel lijkt te zijn. Behalve dat laaghangend fruit, die door Pinker in ogenschouw genomen indicatoren van voorspoed – en nogmaals, dat zijn slechts feiten en data – zijn er toch ook nog wel een aantal ontwikkelingen die aanleiding zijn tot grote zorgen. Ik noem er hier maar een paar: de manier waarop wij met de natuur omgaan, de ‘haast’ die we maken om de klimaatveranderingen tegen te gaan, het eroderen van de maatschappelijke samenhang doordat ieder mens nog slechts in zijn eigen bubble leeft, het steeds meer verdacht maken van de wetenschap (kijk eens naar Marjory Taylor Greene in de VS, om slechts één voorbeeld te noemen) en het degraderen van wetenschap tot ‘dat is ook maar een mening’, de onstuitbare opkomst van het illiberale gedachtegoed wereldwijd, de toenemende populariteit van het populisme, de steeds sterker wordende hang naar sterke leiders of autocraten en de snel afnemende populariteit van de democratie, het complotdenken en de omvolkingstheorieën die zelfs door de voorzitter van ons parlement worden uitgedragen!, de machtsaccumulatie bij eens steeds kleinere groep entrepreneurs en de enorme dreiging die besloten ligt in de ontwikkeling van Artificial Intelligence, de toenemende internationale spanningen.

Kortom, Ansems heeft behoefte aan een positieve instelling en die vindt hij bij Pinker. Dat is zijn goed recht, maar ik houd er niet van mijn kop in het zand te steken. Wie wat verder kijkt dan het laaghangend fruit, heeft – vrees ik – niet zo heel veel aanleiding om de toekomst met vertrouwen tegemoet te zien.

Voorkwam god dat Trump martelaar werd?

door **Anton van Hooff**

Is Donald Trump een martelaar? Zo’n kwestie wordt door Nederlandse media te moeilijk voor het publiek geacht, maar de Deutschlandfunk durft zijn luisteraars tot nadenken te brengen.

De theoloog en Amerikakenner antwoordt

Op 17 juli gaf Michael Hochgeschwender, hoogleraar in München, in het werkdagelijks programma *Tag für Tag* antwoord(en) op die vraag, vanuit een unieke combinatie van specialismen. Hochgeschwender is zowel katholiek godgeleerde als Americanist.

Nee, vanuit theologisch standpunt kan Trump geen aanspraak maken op de martelaarskroon. Daarvoor zou hij het leven hebben moeten geven, en niet zomaar, maar omwille van het geloof. Daarom heeft hij zelfs geen recht op de titel ‘belijder’, *confessor*, iemand die om het geloof geleden heeft, zonder die getuigenis met de dood te hebben moeten bekopen.

Boog god de kogel af?

Direct na de mislukte aanslag werd Trumps redding toegeschreven aan de hand van god. Het deed mij denken aan de Voorzienigheid, *Vorsehung*, waaraan Hitler zijn ont-komen aan 'Attentate', zoals van Von Stauffenberg, toeschreef. Hier speelt de kwestie, heel netelig als je in een god gelooft, in hoeverre god de loop der dingen leidt. Hij is toch almachtig en voorziet toch alles? Waarom laat hij kwaad en lijden toe? Tja, hierover hebben theologen zich het hoofd gebroken en het blijft een 'hoofdpijndossier'. In een theïstische opvatting gebeurt er niets zonder gods sturing. Ook het kwaad? Jawel, want hij heeft – ondoorgron-delijke – redenen om het toe te laten, maar de gelovige moet er zeker van zijn dat het zin heeft in het licht van zijn grote heilsplan. De deïstische god heeft alleen alles op gang gebracht en laat alles verder op zijn beloop. Zo ma-ken 'liberale' godsgelovigen zich van het probleem af

Het is duidelijk dat de evangelicalen en conservatieve katholieken in de VS – theïstisch – god beschouwen als de meester van de geschiedenis, dus ja, hij heeft persoonlijk de loop van de kogel afgebogen.

Kwaad is goed

De goedgelovigheid van orthodoxe christenen blijft verbijsteren. Hoe kunnen ze de schuinsmarcheerder die Trump toch ook in hun ogen is, als een werktuig van god zien? Nou ja, koning Cyrus van Perzië was ook een schurk, maar hij heeft het goede gedaan door de Joden weer naar hun land te laten teruggaan. Zo zal Trump Amerika weer 'grootgelovig' maken.

Bedien jezelf, zo helpt je god

Zijn persoonlijk geloof is natuurlijk alleen maar ver-toon; met een opengeslagen bijbel de ogen sluiten in ogen-schijnlijk gebed. Zijn hofgeestelijke is ene Paula White, verkondiger van de welvaartstheologie (prosperity theolo-gy). Als je zelf maar je best doet, staat god aan je kant en geeft hij je voorspoed. Voor lijden is geen plaats in deze 'kerk'. De lijdende Jezus is zozeer taboe dat zelfs het chris-telijke logo van het kruis wordt geschuwd.

Lale Gül *IK BEN VRIJ* - boekrecensie

door **Rudy Schreijnders**

Op vakantie nam ik *Ik ben vrij* mee, het nieuwe boek van Lale Gül. Ze is in 2022 uitgeroepen tot 'Vrijdenker van het jaar' naar aanleiding van haar eer-ste boek *Ik ga leven* (meer dan 325 duizend exemplaren verkocht) en ik ben benieuwd hoe haar leven verder is verlopen. Haar tweede boek bevat gespreken met haar psycholoog en haar vrienden in bijna essayistische dialogen. De titel van haar tweede boek is programmatisch bedoeld: ze is inderdaad vrij om zich te kleden zoals ze wil, om om te gaan met wie ze wil, om te drinken en te eten wat ze wil. Tegelijkertijd laat het boek zien dat haar vrijheid schaduwkan-ten heeft: ze moet onderduiken vanwege doodsb bedreigingen, ze is vaak alleen en depressief, ze is verstoten door haar ouders en ze verwijt zichzelf dat haar jongere zusje het zwaar te verduren heeft, zowel van haar strenge ouders (die een tweede Lale willen voorkomen) als op school waar ze met de nek wordt aangekeken omdat ze de zus is van ... Hoe vrij zal Lale Gül ooit kunnen zijn, vraag ik me daarom af?

Pamflet

Gül geeft in haar nieuwe boek opnieuw haar argumenten tegen de islam en tegen de hypocrisie van de orthodoxe moslimgemeenschap indringend en uit-puttend weer. Ook haar tweede boek is daardoor een pamflet dat doet denken aan *Max Havelaar* van Multatuli. Beide auteurs gebruiken het geschreven woord om iets groots te bereiken en hebben daarvoor veel moeten opgeven. Multatuli een carrière als ambtenaar in Nederlands-Indië (met bijpassend roy-aal pensioen). Gül is vrij zonder volledig vrij te kunnen zijn. Uit haar boek blijkt dat ze gelukkig ook steun heeft ondervonden: bijvoorbeeld van Femke Halsema die door Gül om 4 uur 's nachts uit bed wordt gebeld, nadat die ont-snapt is uit haar ouderlijk huis; de Amsterdamse burgemeester regelt vervoer en een opvangadres voor haar. Maar ook andere politici – zowel links als rechts van het politieke spectrum – bedankt ze voor de door hen uitgesproken steun.

In vergelijking met haar eerste boek is de tweede Gül minder sprankelend geschreven en bevat het minder spreek- en straattaal. Op haar stijl ze na ver-schijnen van haar eerste boek dan ook hard aangevallen. Heeft een strakke re-dactie het oorspronkelijke geluid uit haar eerste boek misschien weggestreept?

Dat zou ik jammer vinden. Gül is er trots op dat haar eerste boek door veel moslimmeisjes is gekocht. Mikt uitge-verij Prometheus misschien op een nieuwe groep (oudere) lezers voor het vervolg?

Ik vond de brief aan haar zusje ontroerend om te lezen. Ze eindigt die brief als volgt:

Ik hoop ook dat je alle ellende kunt vergeten en mij en mijn ondoordachte fouten kunt vergeven.

Ik hou van je. Voor altijd.

Niet gek

Vreemd vond ik het dat Güls psycholoog pas op het eind van het boek, na vele sessies, een aantal standaardvragen stelt over haar jeugd, familiebanden en manieren van hechten en liefhebben. Als je de antwoorden op de vragen leest, is het inderdaad een wonder dat ze niet gek geworden is (zoals ze zelf concludeert). Zoiets moet toch veel eerder in haar therapie ter sprake gekomen zijn? De avonturen van Gül in een Spaanse parenclub zijn komisch om te lezen: het is voor haar waarschijnlijk de ultieme daad van (seksuele) vrijheid. De gedichten (hip hop of spoken word) vind ik minder geslaagd; haar redacteur had zich beter hard kunnen maken om die uit het manuscript weg te strepen.

Maar het kan heel goed dat zoiets een jonger leespubliek juist wel aanspreekt.

Ik vat de programmatische titel van Güls tweede boek op als een uiting van de vrijheid die ze heeft om te *schrijven* wat ze wil. Het toont aan dat ze haar titel als vrijdenker van het jaar terecht verdiend heeft. In een interview met *NRC* (18 mei 2024) zegt ze dat ze begonnen was aan een essaybundel over vrijheid. Ze is echter geen Bas Heijne en vraagt zich af wie in zo'n boek geïnteresseerd zou zijn. In haar columns in *Het Parool* toont ze echter aan dat ze ook in die vorm kan overtuigen. Die columns kunnen gebundeld worden in wat haar derde boek mag worden: een boek dat eveneens over vrijheid zal blijken te gaan. Ze zal niet de eerste schrijver zijn die columns bundelt en ze vervolgens als essaybundel op de markt brengt.

- Lale Gül *Ik ben vrij* Prometheus, 2024, € 22,95
- Sheila Kamerman en Jannetje Koelewijn 'Mijn moeder vergeeft me pas als ik weer moslim word en dat kan ik niet', in: *NRC*, 18 mei 2024

Over het Vrijdenkersboek 2024 en praktisch vrijdenken over genderdysforie

door **Martin Harlaar**

In de inleiding van *Op het scherp van de snede* lees ik: 'Dit boek is bedoeld als kennismaking met vrijdenken. Vrijdenken is echter niet vrijblijvend: argumenteren is geen sofistiek, geen kunstje. Vrijdenkers moeten de conclusies uit hun argumentatie durven trekken en daarnaar handelen.'

Graatje in de keel

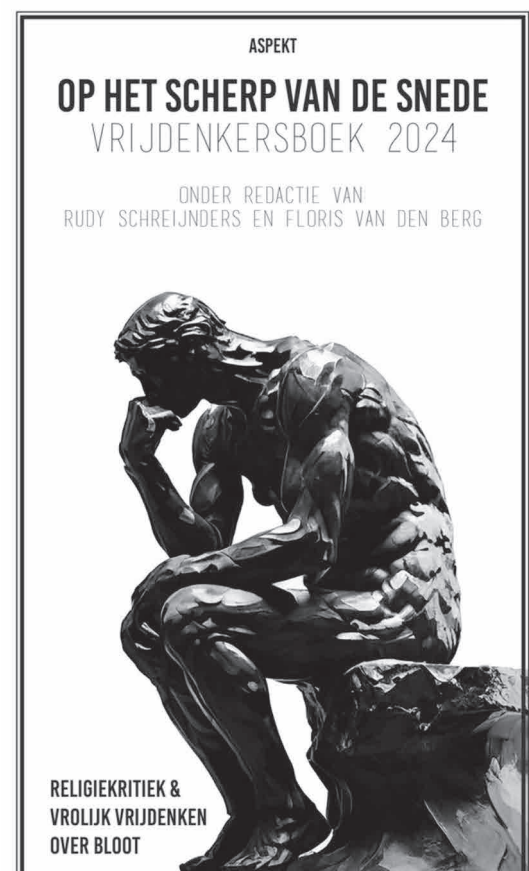
Ik ben sinds een week lid van De Vrije Gedachte. Enkele weken geleden vroeg de voorzitter mij of ik *Op het scherp van de snede: Vrijdenkersboek 2024* wilde bespreken. Het mocht best een kritische bespreking worden. Dat leek en lijkt mij voor de hand te liggen. Vrijdenken betekent kritisch durven bevragen, niet in de laatste plaats je eigen opvattingen.

Ik begon deze bespreking met een citaat dat mij na lezing van het hele boek is bijgebleven. De laatste zin is namelijk als een graatje in mijn keel blijven steken: 'Vrijdenkers moeten de conclusies uit hun argumentatie durven trekken en daarnaar handelen.' Mijn eerste, spontane reactie bij het lezen was: Ik moet helemaal niks. Dat bepaal ik zelf wel.

Het is vooral het laatste deel van de zin waar ik moeite mee heb: vrijdenkers *moeten handelen* naar de conclusies uit hun argumentatie. Het gevaar dat hier levensgroot op de loer ligt, is dat we elkaar de maat gaan nemen. 'Ik ben een betere vrijdenker dan jij, want...' 'Jij hoort er eigenlijk niet bij, want...' Vrijdenkers moeten natuurlijk geen zeloten worden.

Luider en grover gebekt

Het boek is bedoeld als kennismaking met vrijdenken. Ik juich dat toe. Het lijkt mij heel goed als De Vrije Gedachte meer naar buiten treedt. Ik kan het als 'novice' niet goed beoordelen, maar afgaande op de artikelen in het boek krijg ik de indruk dat men zich vooral op de eigen groep richt, het eigen gelijk nog eens onderstreept en de mentale

tekortkomingen van niet-vrijdenkers zo laatdunkend mogelijk neerzet. Mijn milde inborst kan mede gevormd zijn doordat ik van 2006 tot 2016 parttime in Antwerpen verbleef en daar veel contact had met Vlaamse humanisten.

Max Schneider is een Vlaamse humanist en lid van Kwintessens, een humanistische denktank. Hij besprak het *Vrijdenkersboek 2024* voor de website van het Humanistisch Verbond in Vlaanderen. Een citaat:

“Als ik even mag zondigen tegen het veralgemeningsverbod dan schrijf ik dat wij hier te lande toch vaak de indruk hebben dat (Noord)Nederlanders iets luider en grover gebekt zijn dan de bravere Vlamingen. Bij lectuur stel ik vast dat dat klopt, toch in elk geval op papier.

Dat resulteert dan in boeiende artikels waarmee je het inhoudelijk niet noodzakelijk oneens bent, maar waarbij de gemiddelde ‘Zuiderse’ vrijzinnig humanist waarschijnlijk mompelt: Komaan, is dat allemaal wel nodig? Ik word zelf door gelijkgestemden vaak gezien als iets te assertief over mijn atheïsme, maar las hier toch: malloten, indoctrinatie van kinderen, waanzin van de religie, achterlijk, oproep aan gelovigen om minder kinderen te maken, religie woekert voort, theologie afschaffen in hoger onderwijs, waanzinnig beklemmend, met de rug naar de toekomst enz. Enfin, u begrijpt, de verbindende bruggen moeten daar nog gebouwd worden.”

Verbindende bruggen

Ik ben erg voor het bouwen van verbindende bruggen, maar zonder mijn eigen opvattingen op te geven. Sterker nog, ik denk dat je geen bruggen kunt bouwen, als je tegenover de ander niet open bent over je eigen opvattingen. Maar om de kans op een positief resultaat zo groot mogelijk te maken, is het dan wel raadzaam om de ander niet neer te halen.

Nu moet ik hierbij wel aantekenen, dat deze bundel een selectie omvat van artikelen uit de jaargangen 2022 en 2023 van *De Vrijdenker* die niet bedoeld zijn om gelovigen te overtuigen van de opvattingen van vrijdenkers. Maar het is absoluut leerzaam, dat een gelijkgestemde als Max Schneider ons wijst op de uitwerking van onze woorden. Schneider sluit zijn bespreking als volgt af:

‘Laat u echter niet misleiden door mijn verbazing over het verschil in houding tussen Noord en Zuid, want er valt inhoudelijk heel wat info en inzicht te sprokkelen voor de geïnteresseerde lezer. Ik zag bijvoorbeeld een relevante kijk op, onder andere, misplaatste gekwetstheid, onterechte eis op respect, Koranverbranding, naturisme, milieuproblematiek, dierenleed en hoe historisch kort het maar geleden is dat er nog volop werd ingezet op vandaag volkomen voorbijgestreefde inzichten over (homo)seksualiteit.’

Ik kan mij helemaal vinden in het eindoordeel van Schneider: Er valt inhoudelijk heel wat info en inzicht te sprokkelen voor de geïnteresseerde lezer.

Samen op weg naar Rome

Terug naar de opzet van het *Vrijdenkersboek 2024*: mensen laten kennismaken met het vrijdenken. Er zijn vele wegen die naar Rome leiden. Om in Rome te komen, zul je je vertrouwde omgeving moeten verlaten en je zult onderweg mensen tegenkomen die geen vrijdenkers zijn, maar misschien wel een bepaald doel met je delen. Om daar achter te komen moet je in gesprek gaan met andersdenken-

den. En misschien zul je door dat gesprek ook nog eens misverstanden over vrijdenken kunnen wegnemen.

Ik houd mij sinds een aantal jaren bezig met het woke-denken in het algemeen en de genderideologie in het bijzonder. Mijn focus is vooral gericht op de explosieve toename sinds 2010 van met name het aantal jonge meiden dat in transitie wil gaan. Niet tot mijn verbazing, wel tot mijn grote ergernis gaan partijen als GroenLinks (waar ik op stem) mee in de genderideologie. Er wordt gepleit voor het korter maken van de wachtlijsten door die meiden zelf hun diagnose te laten stellen en van de artsen te verwachten dat ze ‘affirmative care’ leveren. Met andere woorden: artsen moeten de zelfdiagnose bevestigen en de medische zorg leveren die verlangd wordt.

Deze meiden hebben echter dezelfde onderliggende problemen als de anorexiapatiënten in de jaren 1970 en ’80 (depressie, trauma, angststoornissen, autisme, automutilatie enz.). Geen zinnig mens die pleit voor ‘affirmative care’ (dieetpillen, liposuctie) bij anorexiapatiënten. Het grote verschil is dat transitie deel uitmaakt van de genderideologie. Men gelooft in een genderidentiteit. Dat houdt in dat als je als meisje zegt dat je je een jongen *voelt*, dat je dan ook een jongen *bent*. Het feit dat je een vagina, een baarmoeder en eierstokken hebt, dat je twee X-chromosomen hebt, dat alles doet er in de genderideologie niet toe. Gevoel is belangrijker dan waarneembare realiteit.

Concreet

Hoe kunnen we deze door de genderideologie beïnvloede meiden tegen zichzelf beschermen? Door als vrijdenkersbeweging naar buiten te treden en niet bang te zijn om samen te werken met niet-vrijdenkers.

Laat ik het concreet maken. Tot nu toe heeft het genderkritische boek *Het gender-experiment* in de media vrijwel geen aandacht gekregen. Maar op *Bijbels beraad M/V* is het boek op 29 februari en 14 maart uitgebreid besproken. Met degene die het besprak heb ik sindsdien zo nu en dan mail- en app-contact gehad. Hij weet waar ik politiek sta en is op de hoogte van mijn betrokkenheid bij DVG. Op 9 juli kreeg ik van hem een mailtje waarin hij vroeg: ‘Maar wat beweegt die organisatie [DVG – MH] om zo kritisch te zijn t.o.v. transgenderisme? Want het past niet echt bij de politieke partijen waar jij (jullie?) bij betrokken zijn of op stemmen?’

Omdat ik op de eerste vraag niet namens DVG kon antwoorden, heb ik uitgelegd waarom *ik* er zo kritisch tegenover sta. Op de tweede vraag kon ik reageren met een citaat uit de inleiding van het *Vrijdenkersboek 2024*:

'Wie op basis van voorgaande kritiek meent dat vrijdenken links georiënteerd is, komt bedrogen uit. Vrijdenkers zijn wars van marxisme (want een pseudowetenschappelijke ideologie die de vrijheid van het individu ondergeschikt maakt aan het collectief). In het hedendaagse politieke discours wordt de linkse politiek gesteund door het neomarxistische virus van woke dat de kritische denkvermogens van hun gastheer aantast.'

GL, SP en SGP

De afgelopen maanden ben ik vooral veel SGP'ers tegengekomen die zich inzetten voor de jonge meiden waar ik mij ook voor inzet. Dat ik vooral SGP'ers tegenkwam verbaasde mij trouwens niet. Tijdens mijn research had ik namelijk het *Verslag van een schriftelijk overleg met de minister voor WVS over transgenderzorg* gelezen. Dat overleg vond plaats op 13 september 2021. GroenLinks, SP en SGP hadden vragen. De enige die – naar mijn mening – de juiste vragen stelde was Diederik van Dijk, Tweede Kamerlid voor de SGP. Wie nieuwsgierig is naar de vragen van GroenLinks en SP kan die lezen door de naam van het verslag te googelen. Ik beperk mij tot die van de SGP:

“Het verbaast de leden van de SGP-fractie dat er nauwelijks interesse lijkt te zijn in de vraag hoe het kan dat de zorgvraag in de afgelopen jaren zeer fors is toegenomen. Zij vragen hierop een reflectie. Bent u bereid om onderzoek te (laten) doen naar de stijging van de zorgvraag, met name onder meisjes, evenals onderzoek naar de effectiviteit van de zorg die wordt geboden (psychologisch, endocrinologisch en chirurgisch) en de langetermijneffecten daarvan? Heeft u kennisgenomen van de recente ontwikkelingen in Zweden en het Verenigd Koninkrijk, waar de behandeling van genderdysforie ter discussie staat? In Zweden is men gestopt met het voorschrijven van puber-

teitsremmers en geslachtshormonen aan tieners jonger dan zestien jaar. Is het nodig om in Nederland eenzelfde stap te zetten? De leden van de SGP-fractie krijgen graag uitgebreid uitgelegd hoe het kabinet hier naar kijkt. Zij vinden dit een zeer belangrijk punt. Zij krijgen ook graag een reactie op de uitspraak van Christopher Gillberg, hoogleraar en psychiater aan de Sahlgrenska Academy in Göteborg, die de hormonale en chirurgische behandeling van minderjarigen met genderdysforie een "groot experiment" noemde?"

Een ideetje

Op 25 juni zocht ik contact met Diederik van Dijk. Hij reageerde de volgende dag. Er gingen wat mailtjes heen en weer en ik stelde hem het volgende voor:

“Misschien kunnen we over deze problematiek (al dan niet op persoonlijke titel) samen eens een opiniestuk schrijven om de goegemeente te laten zien dat de kritische geluiden niet uit één bepaalde hoek komen, zoals nu veelal gemakzuchtig wordt verondersteld. Wat is mooier dan wanneer een SGP-kamerlid dat samen met een humanist-vrijdenker/GroenLinks-stemmer doet? Het is maar een ideetje.”

Hij reageerde met: “Dat vind ik een origineel idee! Wat mij betreft doen we eens een poging.”

Tot slot

Geïnspireerd door *Op het scherp van de snede: Vrijdenkersboek 2024* zou ik willen zeggen: Laat zoveel mogelijk mensen kennismaken met De Vrije Gedachte. Hoe? Bedenk voor welke concrete, haalbare doelen DVG zich zou moeten inzetten en kijk of je bondgenoten kunt vinden om die doelen te bereiken. Soms blijkt je het over essentiële zaken eens te zijn met mensen waarvan je het nooit had gedacht.

De prostaat is het beste bewijs tegen een god

door **Enno Nuy**

Richard Dawkins beschreef al eens dat de zenuw die het strottenhoofd van een giraf aanstuurt een enorme omweg langs de lange giraffennek naar beneden en dan weer omhoog naar het strottenhoofd maakt. Deze omweg ontstond doordat in de tijd, als gevolg van evolutie, de nek van de giraf steeds langer werd. Van een schepper mag je verwachten dat zo'n zinloze omweg vermeden wordt, maar de evolutie, aldus Dawkins, kan nu eenmaal niet terug naar de tekentafel.

Er is nog zo'n simpel voorbeeld: de prostaat. Om een of andere duistere reden loopt de urinebuis door de prostaat van de man en niet eromheen. Inmiddels weten we dat vrijwel alle mannen sterven met (en niet aan) prostaatkanker. De prostaat zet op en knijpt de urinebuis af. In je jeugd vind je het vanzelfsprekend als je met een stevige straal je urine afvoert. Maar gaandeweg verandert die klinkklaterende waterval (o heerlijk signaal van je goddelijke viriliteit!) in een miezerig kraantje-lek.

Een schepper die de urinebuis willens en wetens dwars door de prostaat laat lopen is een cynisch wezen die de helft van de wereldbevolking opzadelt met hinderlijke en vooral onnodige plasproblemen gedurende de laatste levensjaren. Anders gezegd: hoe vaker oude mannen in hun laatste levensjaren 's nachts naar het toilet moeten, hoe duidelijker het wordt dat een schepper nooit bestaan heeft. Dus wat die god van de mensen ook allemaal niet vermag, scheppen kan hij niet en het geeft te denken dat hij willens en wetens de man met volstrekt onnodige problemen heeft belast!

P.S.: u weet natuurlijk ook wel dat een opgezette prostaat niet betekent dat u kanker hebt en dat lage PSA-waarden niet betekenen dat u geen kanker hebt.

Theoloog Peels geeft toe dat zijn vak geen wetenschap is

door **Anton van Hooff**

Karl Popper heeft ons geleerd dat ware wetenschap niet alleen bestaat uit het verifiëren van een hypothese, maar ook uit het falsifiëren. Aantonen dat de juistheid van een (zinnige) veronderstelling niet kan worden bevestigd, brengt de wetenschap verder: er wordt een weg onbegaanbaar verklaard.

Voor replicatie

In de wetenschapbijlage van NRC (20/7) gaat het over een verwante zaak, namelijk het herhalen van onderzoek. Bij zulke replicaties blijken eerdere bevindingen geen stand te houden. Berucht zijn in dit verband de sociale psychologie en onderwijskunde: met veel tamtam gepubliceerde resultaten van een eerste onderzoek blijken niet herhaalbaar.

In dat NRC-artikel pleiten bedrivers van replicatie-onderzoek terecht voor de betekenis van hun werk en even terecht klagen zij erover dat zulk onderzoek weinig waardering krijgt: wetenschappelijk tijdschriften geven niet graag toe dat ze er eerst naast zaten. De 'repliceerders' hebben een oproep tot erkenning gedaan in *Science Guide*.

Peels diskwalificeert zijn vak

Tot mijn verbazing behoort onder de ondertekenaars van het appèl de VU-theoloog Rik Peels. Terecht zegt hij dat ook in de geesteswetenschappen replicatie mogelijk is – bedrivers van de humaniora beroepen zich maar al te graag op het unieke

van hun onderzoeksobject of het bijzondere van hun methode. Maar dan komt de aap uit Peels mouw: de godgeleerde verklaart dat 'systematische theologie' – zijn vakgebied! – zich niet zo goed leent voor replicatie-onderzoek. Niet duidelijker kan worden toegegeven dat theologie geen wetenschap is en dus niet aan de universiteit thuishoort.

Rik Peels

Let op de gelukzalige glimlach, zo kenmerkend voor godgelovigen (iStock royalty free photo)

Discriminatie, racisme en andere misverstanden

door **Harry Ansems**

Deze onderwerpen zijn de laatste tijd weer veelvuldig in het nieuws. Betreurd moet worden dat de meeste discussies hierover tot in ons parlement toe helaas inhoudelijk van zeer laag niveau zijn en soms zelfs een complete warboel. Met name in het parlement spelen gebrek aan kennis en misschien ook bewuste stemmingmakerij een grote rol. Maar laten we de begrippen eens op een rijtje zetten en dan conclusies trekken.

Discriminatie

Art. 1 van de Grondwet stelt: Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, handicap, seksuele gerichtheid of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

De kern van het antidiscriminatie-artikel is dus dat mensen in gelijke gevallen gelijk behandeld moeten worden. En hier ontstaan de misverstanden al. Velen menen dat alle negatieve opmerkingen waarbij op godsdienst of op traditionele culturen

kritiek wordt geleverd grondwettelijk verboden zouden zijn. Wij vrijdenkers weten natuurlijk wel beter. Door de tijd heen is kritiek op bepaalde godsdiensten bittere noodzaak gebleken. Anders leefden we nu nog in de tijd van de Spaanse inquisitie. En ook zou je dan geen kritiek mogen leveren op bijvoorbeeld vrouwenonderdrukking.

Een paar voorbeelden. Als werkgever wil ik geen vrouw of man aannemen die op het werk bewust of uit gewoonte zichzelf voortdurend manifesteert als aanhanger van een bepaalde godsdienst. Dit is geen gelijk geval met andere werknemers die zich tegenover klanten en collega's neutraal gedragen, wat op het werk toch verwacht mag worden. Islamitische kledij, joodse keppeltjes, christelijke kruisbeelden, het leidt allemaal af van het werk en kan discussies uitlokken. Het is bovendien voor de werknemers een kleine moeite dit achterwege te laten. In het openbaar op straat is natuurlijk sprake van een heel andere situatie. Vooral het Nederlandse straatbeeld laat een keur van slecht of slordig geklede mensen zien. Spijkerbroeken met gaten, flodderige korte broeken, gekreukte petten, capuchons; dan doet een nette hoofddoek toch minder pijn aan de ogen. In elk geval moet je al die kledingvormen wel over een kam scheren, en ze als min of meer gelijke gevallen beschouwen. Er zijn overigens wel goede argumenten om kledingstukken die het hele gezicht bedekken te verbieden, al is daar betere en scherpere wetgeving voor nodig.

Groepsdiscriminatie

Dan bestaat er natuurlijk ook nog zo iets als groepsdiscriminatie. Mag je in het openbaar bepaalde godsdienstige denkbeelden ook achterlijk noemen? Ja, dit valt zeker onder onze vrijheid van meningsuiting, een basisgrondrecht in elke beschaaft, democratische samenleving. Personen of groepen die denkbeelden hanteren die in de Middeleeuwen misschien gebruikelijk waren, maar intussen door wetenschap en beschaving volkomen achterhaald zijn, zijn op zich al niet te beschouwen als gelijke gevallen met het overgrote deel van de godsdienstigen en seculieren in onze maatschappij. Indien de "orthodoxen" hun denkbeelden naar buiten brengen, mogen zij een scherp weerwoord verwachten.

Mag ik roepen "Meer of minder Marokkanen?" Mijns inziens geen echt probleem, als dit geroepen wordt in een context waarbij men doelt op nog meer van buiten Nederland komende immigrerende Marokkanen of eventueel als kritiek op de uitbreiding van strikt besloten Marokkaanse culturen in bepaalde wijken. Ook de Nederlandse rechter vond dit achteraf niet het aanzetten tot discriminatie.

Ik ken persoonlijk overigens toch wel mensen van Marokkaanse afkomst die zich behoorlijk geschoffeed voelden. Snap ik ook wel weer. Iemand die in het openbaar een bepaalde kreet slaakt (de heer Wilders), mag wel wat duidelijker zijn over wat hij precies met zijn uitspraak bedoelt.

Een probleem is ook nog of je zomaar de bevolking van een heel land negatief mag afschilderen. Ik denk dat het niet anders kan. Landen als Iran en Noord-Korea mag je best zeer negatief afschilderen, ook al weet je dat ook daar best wel menige rechtschapen, brave burger zal rondlopen. Maar in het kader van de vrijheid van meningsuiting mag je je ook uitlaten over een land (volk) als geheel. En je kunt niet steeds blijven herhalen dat je het daarbij niet hebt over de afzonderlijke onschuldige burger. Uit de algehele context is dat toch meestal duidelijk genoeg.

Het is goed dat burgers of politici zich van tijd tot tijd op de Grondwet beroepen, maar ook daarbij zie je wel vormen van overdrijving. Ook onze Grondwet is niet een allesbepalen-

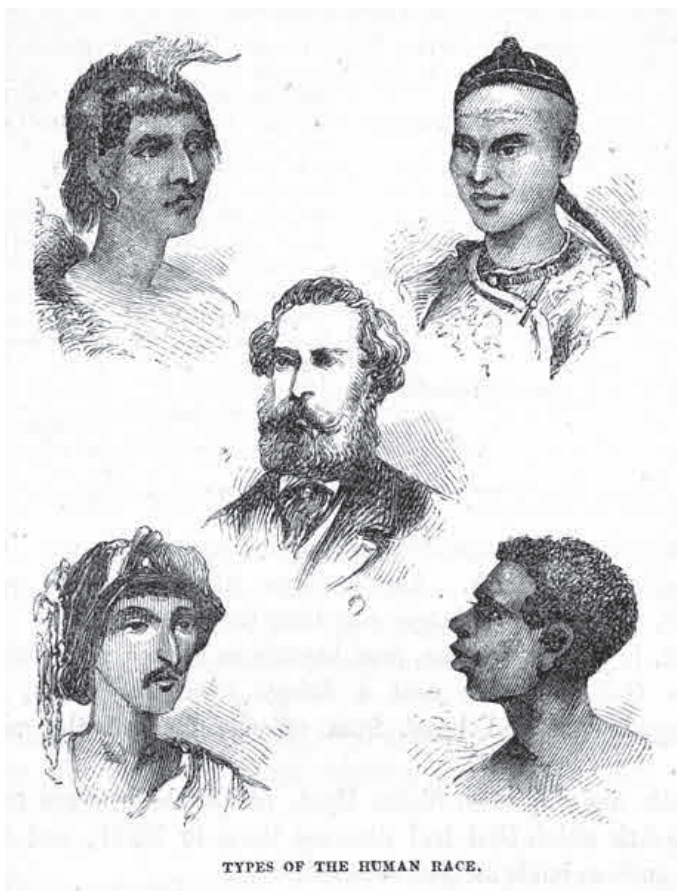
de heilige wet. Internationale verdragen, zoals het internationale verdrag tot bescherming van de rechten van de mens, gaan nog boven de Grondwet. En ook mag in Nederland een wet in formele zin (wet van regering + Staten Generaal) niet getoetst worden aan de Grondwet. Een dergelijke wet kan dus afwijken van de Grondwet. Daar komt bij dat wat onze grondrechten betreft er gradaties mogelijk zijn. Zo mag de Nederlandse rechter het belang van de vrijheid van meningsuiting in voorkomende gevallen hoger waarderen dan bijvoorbeeld de vrijheid van godsdienst. En ook mag de vrijheid van godsdienst niet misbruikt worden om doelen te bereiken die in strijd zijn met de wet of het maatschappelijk belang.

Racisme

Racisme is de leer van de superioriteit van het ene ras boven het andere. Maar dan is de essentiële vraag toch: Wat bedoelt men met "ras" ?

Bedenk dat wat betreft het genoom (dat is de volledige genetische samenstelling van een organisme) elke twee mensen op onze planeet voor 99,9 % identiek zijn. De mensheid behoort tot een en dezelfde soort, de homo sapiens. Als iemands genoom zich kan vermengen met het genoom van een andere persoon behoort je tot dezelfde soort. Wij mensen beschikken overal op de wereld allen over een praktisch identieke hersenstructuur, welke niet alleen op het gebied van gevoelens en emoties, maar ook wat betreft intelligentie, redeneren en plannen, aan ons mogelijkheden biedt waarover onze voorgangers in de evolutie nog lang niet konden beschikken. Zodoende heeft bijvoorbeeld ook het kind dat geboren is in een afgelegen Papoea-nederzetting in beginsel al het vermogen om later hoogleraar of astronaut te worden, tenminste bij gunstige omstandigheden. Dat wil overigens helemaal niet zeggen dat alle mensen ook volkomen gelijk zijn. Wij zijn niet zoals de mieren en bijen, die in alles een grote gelijkvormigheid aan de dag leggen in uiterlijk en in capaciteiten. Kenmerkend aan de mensheid is juist dat de combinatie van allelen binnen onze genen opmerkelijke variaties kan vertonen. Een gen bestaat immers uit twee onderdelen, allelen genaamd, een onderdeel komt na de bevruchting van pa en een onderdeel komt van ma. Het is een ingewikkeld systeem, want binnen een en dezelfde menselijke persoon kunnen de allelen ook nog combinaties aangaan tussen de genen onderling.

Zo kan de ene persoon, zelfs binnen hetzelfde gezin, meer aanleg hebben voor exacte vakken en de ander voor taal. Het gaat hier inderdaad om aanleg, niet te verwarren met omgevingsinvloeden, zoals goed of slecht onderwijs waardoor tijdens het leven ook nog extra verschillen tussen mensen onderling ontstaan. Maar juist die individuele combinatiemogelijkheden tussen allelen zijn de sleutel geweest tot onze succesvolle evolutie. Er zijn daardoor ontelbare variaties mogelijk, let wel binnen een hersenstructuur die bijna voor iedereen nagenoeg hetzelfde is, zoals we zagen. Gelukkig maar. Wat zou de wetenschap zijn geweest zonder de bijzondere talenten van sommige individuele personen? Waar zouden we staan bij grotere projecten als niet velen daar een aandeel aan kunnen leveren met hun specialistische eigen talent? Zo kunnen van tijd tot tijd door toevallige combinaties ook nog zeer bijzondere talenten ontstaan. Hiermee is tevens het historische falen van de communistische stelsels verklaarbaar. Mensen zijn nu eenmaal geen eenheidsworst, maar moeten zich ook individueel vrij kunnen ontplooien. Iedereen dezelfde schoolopleiding of hetzelfde inkomen, dat werkt eenvoudigweg niet.

Zijn er rassen?

Maar een belangrijke vraag blijft nu: Is de menselijke soort onder te verdelen in afzonderlijke rassen? Het antwoord is dat er voor het concept "ras" geen enkele genetische of wetenschappelijke basis blijkt te zijn. Waarom wordt er dan toch zo vaak gesproken over het blanke ras, het Arische ras, het zwarte ras, het Joodse ras enz.? Dit alles berust op een dramatisch misverstand! Dat begon al met Carl Linnaeus (1707-1778), een Zweedse arts, bekend als de vader van de moderne taxonomie. Hij bedacht een uitgebreid en zeer bruikbaar systeem voor het groepsmatig ordenen van planten en dieren. In dat systeem zijn ook ondersoorten of rassen mogelijk. Het was echter helemaal niet zijn bedoeling dat de mensheid ook onder zijn systeem geplaatst zou worden. En toch is dat wat later door anderen gebeurde, overigens niet door de echte wetenschappers zoals Darwin, die daar wel eens ten onrechte van beschuldigd is. Het trieste hoogtepunt van de ondeskundige ontsporing vond natuurlijk plaats tijdens het Hitler-regime. De Nazi's zagen Ariërs en Joden als zeer verschillende rassen. Dat leverde natuurlijk van begin af wel problemen op, want lang niet alle authentieke Duitsers zijn blond en blauwogig en het jodendom is niet meer dan een godsdienst, waaronder ook mensen die uiterlijk verschillen kunnen vallen. Hitler zou toen opdracht gegeven hebben aan zijn wetenschappers om nu eens goed te onderzoeken wat de precieze en (volgens hem) afwijkende kenmerken zijn van het Joodse ras. Het eindresultaat was dat de wetenschappers hun opdracht moesten terug geven. Ze kwamen er niet uit.

Later, toen de genen-wetenschap opkwam, zijn er ook wel onderzoeken gedaan. Bekend is dat in Frankrijk een onderzoek werd gehouden naar de kenmerken van de Franse "Jood". Daar kwam uit dat de Noord-Fransman en de Zuid-Fransman genetisch meer van elkaar verschillen (en zelfs daar gaat het

om betrekkelijk kleine genetische verschillen) dan de gemiddelde Fransman van de gemiddelde Jood.

De conclusie moet zijn dat een onderverdeling in menselijke rassen niet mogelijk is en ook uitermate ongewenst is. Degenen die de term ras bij mensen gebruiken doen dit steeds op grond van oppervlakkige uiterlijke kentekenen, zoals huidskleur of stand van de ogen. Maar dan gaat het slechts om oppervlakkige uiterlijkheden die onder invloed van de leefomgeving ontstaan zijn en die uiterlijkheden zijn trouwens tegenwoordig op de wereld al behoorlijk door elkaar gemengd in allerlei variaties.

Triest is wel dat in veel geschiedenisboekjes en zelfs op scholen nog steeds gesproken wordt van rassen. Dat moet onderhand eens verboden worden, aangezien het onwetenschappelijk is en het tegenstellingen bevordert die er gewoon niet zijn. En onze politici kunnen er ook wat van. Het toppunt is wel dat vooral door politici uit (extreem) linkse hoek en hun aanhang voortdurend gesproken wordt over "de oude witte mannen" die dan van alles beschuldigd worden, van discriminatie nu tot de slavernij van eeuwen terug. Dergelijke uitspraken zijn natuurlijk op zich al een schoolvoorbeeld van een discriminatoire houding. Het conclusies trekken uit iemands huidskleur is al sowieso grondwettelijk verboden maar hier speelt ook nog eens ouderendiscriminatie. Bijzonder storend zijn daarbij natuurlijk de woke-aanhang en soortgelijke stromingen, die er kennelijk genoeg in scheppen om de hele witte (blanke) westerse wereld voortdurend de schuld te geven van alles wat er mis is in de rest van de wereld. Ook een bekend Nederlands dagblad kan er wat van. Kort geleden werd nog een cartoon geplaatst, waarbij het nieuwe kabinet in Ku-Klux-Klan kleding werd afgebeeld. Ik snap overigens nog steeds niet waarom onder het mom van humor of cartoon ineens alles zou mogen. De redactie had beter moeten weten.

Cultuur

Cultuur is de wijze waarop een maatschappij of een maatschappelijke groep haar normen en waarden heeft ingericht. Het gaat hier dus om een ruim begrip, maar dat heeft juist tot gevolg dat er veel misverstanden over bestaan. Zo ook in Nederland, waar menigmaal cultuur als iets louter positiefs wordt voorgesteld, bijvoorbeeld in de zin van kunst en beschaving. Denk aan voorstanders van een multi-culturele samenleving. Bepaalde culturen kunnen echter voor echte beschavingen ook zeer nadelig zijn en zelfs kwaadaardig. Bijvoorbeeld het nazidom was ook een cultuur en zo ook de koppensnellers in Nieuw Guinea en eveneens de orthodoxe Islam, waarbij vrouwenbesnijdenis en homofobie als cultuurgoed worden beschouwd. Ook godsdiensten vallen onder het ruime cultuurbegrip.

Aangezien er op de hele wereld een grote variëteit aan culturen bestaat en we steeds meer met elkaar te maken krijgen, is het de vraag welke culturen we moeten accepteren of juist verwerpen. We hoeven niet op voorhand in de defensieve stand, want van buiten komende culturen kunnen ook een positieve bijdrage leveren aan een land. Bijvoorbeeld de vrolijke, muzikale en ontspannen Caraïbische cultuurinvloeden hebben Nederland zeker geen slecht gedaan na een over-serieus calvinistisch verleden. En veel op plichtsbetrachting en op respect voor ouderen gebaseerde Chinese culturen kunnen voor Nederland ook geen kwaad. Maar het is voor Nederland zeker niet aan te raden om grote aantallen Russen of Syriërs met geheel andere culturen zo maar toe te laten, zelfs niet als die in eigen land grote problemen hebben. Wel mag je van een welvarend land als Nederland verwachten dat het financieel zal

bijdragen aan een goede opvang van de echte vluchtelingen waar dan ook in de wereld.

Tot slot is het van het grootste belang om het begrip cultuur en het (ouderwetse) begrip ras niet met elkaar te verwarren. Jodendom, Islam en Christendom, evenals elke godsdienst, vallen onder cultuur, ook al zijn het grootschalige en zeer lang gevestigde cultuurvormen. Toch denken velen nog dat bij Joden, Islamieten of zwarte Afrikanen een heel aparte biologie of "ras" behoort. Dit is gelukkig dankzij moderne DNA-onderzoeken volledig achterhaald.

Zelf ben ik zeker geen deskundige op DNA-gebied. Maar ik volg wel de (opzienbarende) ontwikkelingen en nieuwe inzichten van o.a. Max Planck Instituut, Ned. Forensisch Instituut en deskundigen als Svante Paabo, Singer, Bergen, de Nederlanders van Straalen en Roelofs. Ook de laatste 10 jaar is er weer enorme vooruitgang geboekt bij het uitlezen van DNA-sequenties. Tot in de kleinste details kunnen deskundigen nu aan de hand van iemands DNA aflezen welke zijn of haar familierelaties zijn en uit welk deel van de wereld de voorouders afkomstig zijn. Zo kunnen zij bijvoorbeeld ook zien wie afkomstig is uit de groep van de oorspronkelijke Ashkenazische Joden of de Koerdisch-Arabische bevolkingsgroepen. Maar al deze deskundigen zijn het over één ding wel eens: het gebruik van de term ras voor mensen slaat nergens op. Daarvoor zijn de kleine verschillen in het menselijk genoom veel te onbeduidend. Zelfs binnen een bepaalde bevolkingsgroep of familiegroep zijn er al kleine verschillen waar te nemen. En het grote nadeel van al die rassen-discussies is dat steeds de nadruk gelegd wordt op puur uiterlijke kenmerken, die op zich helemaal los staan van iemands functioneren of rol in de samenleving.

Adam had geen navel

door *Anton van Hooff*

Weer bezorgt de stichting Geloof & Wetenschap me een vrolijk moment. Nadat ze me eerder vermaakte met de vraag of Kaïn echt met zijn bloedeigen zus seks had en wat voor soort walvis Noach opslokte, legt G&W me dit keer het klemmende probleem voor of Adam een navel had.

Ja, dit is voor henn die in een goddelijke schepping van de mens geloven, een kwestie waarvan ze nachten wakker liggen. Gelukkig weet een theoloog raad: 'Het is onduidelijk waarom God Adam en Eva zou scheppen met een litteken.' Dat is wel lelijk van de navel gezegd, een litteken, voor het teken van de levenslijn tussen moeder en kind! Maar ja: 'Adam en Eva zijn direct door God geschapen. Ze hadden geen moeder en zijn zonder navelstreng ter wereld gekomen, als volwassenen. Het lijkt dus waarschijnlijk dat Adam en Eva geen navel hadden.' Verrukkelijk, die pseudowetenschappelijke twijfel in dat 'waarschijnlijk'.

Aan het begin van het stukje krijgen kunstschilders een veeg uit de pan: die onbenullen hebben Adam en Eva steeds met navels afgebeeld.

Adam en Eva met navel, op het schilderij *De zondeval* van Cornelis Cornelisz. van Haarlem (1562–1638) Wikipedia

Pelgrims zonder god

Fietstocht van 3/9/23 tot 8/11/23

door **Jaap van Dijk**

Ruim een jaar geleden spraken we over het idee van een gezamenlijke fietsreis. Rie heeft een stapel albums met de prachtigste foto's van al haar wandelreizen over delen van de wereld, dus ook heel wat ervaring in het overnachten op allerlei plaatsen.

Ik ben geen echte wandelaar. Een paar kilometer in de natuur en dan weer terug. Ik heb ook voeten die heel gevoelig kunnen zijn, maar soms ook weer gevoelloos. We wandelden samen een route langs de zuid-westkust van Portugal, maar 15 km per dag was wel zo'n beetje mijn maximum. Daarop had Rie ook de overnachtingsplaatsen uitgekozen. Voor haar heel erg rustig en langzaam, maar we hadden geen haast en ik had niet de behoefte om eens 25 of 30 kilometer te wandelen.

In de zomer bedachten we dus dat we ook een lange fietsreis konden doen, dat kwam meer naar mijn mogelijkheden om te reizen. Op internet bekijk je de ervaringen van anderen. Je kunt in Nederland, fietsland, allerlei tochten doen. Maar uitdagender zijn de tochten over de grens. Zo kom je al snel bij de termen camino en compostela.

Hoewel dit van oorsprong een eeuwenoude pelgrimsroute was in Noord Spanje heeft het afleggen daarvan de laatste decennia een ervaring meegeemaakt onder lange afstand wandelaars. Ook de fietsers zijn al zeker 30 jaar bezig om de route naar Santiago de Compostela te volgen. Wat let ons om deze pakweg 2500 km op de fiets ook te proberen?

Sint Jacob

We hadden een groepsapp aangemaakt voor familie, vrienden en kennissen met de naam Maria en Sint Jacob. Rie heet officieel Maria die kennen we uit de historie van de kerk, maar Sint Jacob, wie was dat en wat deed hij in Spanje?

Volgens de uitleg van het Sint Jacob Genootschap is dit de apostel Jacobus, San Tiago in het Spaans, één van Jezus' volgelingen die ooit naar Spanje zou zijn gereisd om daar het geloof te verkondigen. Dat werd waarschijnlijk in Spanje niet echt gewaardeerd. Hierom is Jacobus weer teruggekeerd naar de andere kant van de Middellandse Zee. Na zijn dood, door moord, werd hij door leerlingen in een boot met behulp van een engel opnieuw richting Spanje gebracht. In Galicië, het gebied waar hij eerst als prediker was geweest, vond men een geschikte plaats om hem te begraven.

Tot zover een verhaal waar je verder niet veel aandacht aan zou besteden, ware het niet dat een kluizenaar door een ster geleid werd naar de plaats van

het graf. De vondst van zijn graf had grote gevolgen voor het gebied. Alfonso II van Asturië (791–842) vond het zo belangrijk dat de heilige Jacobus daar lag, dat hij er een kerk en een klooster stichtte.

De pelgrimage

Het woord pelgrimeren veronderstelt een actie van de pelgrim. Een daad die iets goed moest maken. Het is de mens die een reis maakt naar een heilige plaats. We kennen het ook onder de naam bedevaart. In de middeleeuwen was dit een heel gebruikelijke religieuze activiteit. Men legde een afstand af, om de heilige te vereren en om vergeving van zonde te vragen door gebeden. Men kende ook de strafbedevaart, zo werd je van je straf en

zonden vrijgepleit. De oorspronkelijke afstand die werd afgelegd is zo'n 790 km., de tocht van de Franse grens in St. Jean Pied de Port door Noord Spanje naar Santiago de Compostela.

Vroeger was dat dus gebruikelijk, maar in de latere eeuwen steeds minder.

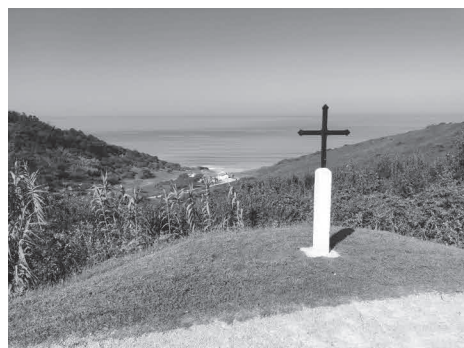
Waarom is er dan in deze tijd toch weer meer aandacht voor de tocht?

De religieuze reden is volgens mij nog steeds aanwezig. Ik sprak ook mensen die dit belangrijk vinden en hierin naar de zin van hun leven zoeken. Voor anderen is het gewoon een sportieve prestatie, een uitdaging, en in Spanje staat het goed op je cv.

Ik zie veel ouderen, gepensioneerden die nu de tijd hebben, maar ook jongeren die in groep reizen. Ook mensen die iedere vakantie een etappe lopen. Wat ik niet goed kon bevatten is dat mensen dit ook graag helemaal alleen doen. Wij ontmoetten een jongen die liep vanuit Alkmaar. Uiteindelijk liep hij alleen van 8 januari tot 10 juli.

Het is niet bij die ene route gebleven. Mensen kozen voor startpunten dichtbij hun huis. In Spanje en Portugal zijn er heel wat aanlooproutes. Ook Frankrijk kun je doorkruisen van Noord naar Zuid en van Oost naar West. Nederland heeft twee aanlooproutes door België. Door Duitsland lopen de wandelroutes vanuit het Oosten en Noorden.

Naast de route die onderweg heel goed aangegeven wordt met het symbool en gele pijlen zijn er tal van routeboekjes geschreven en natuurlijk zijn er het laatste decennium ook de programma's op je gps en telefoon.

Door de lange afstand zul je natuurlijk ook moeten overnachten. Toen de aantallen wandelaars en later ook fietsers begonnen te groeien zijn ook meer plaatsen voor overnachting tot stand gekomen. Huizen door de organisatie opengesteld, door privépersonen en ook de plaatselijke overheid.

Op weg

Dit en nog veel meer te hebben gelezen deed ons besluiten om de fietsen eens te laten nakijken. We willen vanaf de voordeur in Venlo naar Santiago fietsen. Onze fietsen, elektrisch, waren al 5 jaar of ouder. Tegenwoordig hebben ze betere accu's en sterkere elektromotoren. Dus beter nieuwe aanschaffen. Natuurlijk beseft je dat je ook na iedere dag de accu moet opladen. We hopen op vriendelijke mensen langs de route die ons met het laden van de accu willen helpen. Gewoon een tijdje in het stopcontact.

Hoe gaan we rijden?

Dat lijkt bij zo'n middeleeuwse route niet moeilijk, vele duizenden zijn ons voorgegaan. Maar kies als fietser niet de wandelroute want dan kom je voor problemen te staan. Gelukkig zijn mensen en de landelijke organisaties hier al mee bezig geweest. Er zijn veel boekjes en nu ook gpx-bestanden voor in de telefoon, door een aantal organisaties uitgebracht. Dat helpt om de juiste wegen te vinden.

Ik was vooral gewend een reis voor te bereiden in de computer, maar Rie deed dit, als fervent wandelaarster, al jaren via een wandelapp in haar telefoon. Het kaartje op mijn stuurtas kon ik wegdoen. Ook ik had nu de app met de gekozen route en kon mooi volgen waar we zaten en ook inzoomen voor de details. Rie kende het programma zo goed, dat ze onderweg ook de route kon aanpassen.

Wij fietsten naar Maastricht en verder Luik, Namen, Dinant, Rocroi zo door Frankrijk richting Reims en Troyes, Vezelay helemaal naar Bayonne aan de zuidwestkust. Daarna bij Henday en Irun de grens over met Spanje. We wilden daar verder langs de kust, de Camino del Norte, maar de route was zwaar en de problemen met de spaken in mijn achterwiel deden ons besluiten om meer naar het zuiden te rijden. In Burgos kozen we voor een nieuw en sterker achterwiel, daarna geen problemen meer.

Uiteindelijk kom je al rijdend naar het westen langs plaatsen als Fromista, Leon, Astorga, Samos en Sarria naar Santiago de Compostela.

Vanaf Burgos werd het ook veel drukker omdat daar alle routes uit het Noorden, Zuiden en Oosten bij elkaar komen. Het wordt ook ieder jaar drukker. Sinds de Corona-epidemie lijken steeds meer mensen uit alle hoeken van de wereld dit te willen lopen.

Afhankelijk van het seizoen komen er per dag 2000 tot 3000 mensen aan. Wandelaars uit Spanje het meest, dat staat goed op je cv. Maar natuurlijk ook fietsers, mensen in een rolstoel, te paard of met een ezel.

We sliepen op veel verschillende plaatsen, kerken, kloosters, gemeentelijke refuges, pelgrims voor pelgrims, auberges, zelfs een hotel en een grote villa voor ons alleen.

Op de terugweg hadden we ook nog een tent meegenomen, maar vanwege de kou hebben we toen slechts éénmaal buiten geslapen.

We zijn lid geworden van de vereniging in Nederland om ons voor de tocht in te schrijven en ook echt om toegang te krijgen tot de vele herbergen hieraan verbonden. Je koopt hiervoor een soort stempelkaart, die je aan het

einde recht geeft op de compostela. Vroeger een kwijtschelding van zonden, maar nu een getuigenschrift in het Latijn.

Culturele vorming

Natuurlijk is de hele reis vol van religieuze plaatsen die je kan bezoeken en waar je niet weg van kan kijken. Er zijn veel mensen die ook uitgebreid de missen volgen. In een klooster konden wij ook 's avonds en 's morgens deelnemen aan de mis speciaal voor ons pelgrims uitgevoerd. Het was een voorwaarde om aan te schuiven bij diner en ontbijt, wat overigens allemaal gratis was. Ik beschouw het hele gebeuren als een mooie aanvulling op mijn culturele vorming.

Er is heel wat literatuur op de markt over deze wandeltochten. Naast enkele romans ook verslagen van pelgrims zoals het boek van Herman Vuijsje, *Pelgrim zonder God* van uitgeverij Contact Amsterdam/Antwerpen, 2002.

In 1989 legde Herman, socioloog en journalist, de St. Jacobsroute af. Als atheïst en individualist verkoos hij de tocht alleen en in omgekeerde richting van Santiago de Compostela terug naar Amsterdam.

Ik zie best wel overeenkomsten in dit boek met mijn gedachten gedurende de reis.

Wij reisden met twee en zo waren we in staat de ervaringen te bespreken. Het is nooit zwaar geweest en we hebben gelukkig geen grote pech of een ongeluk gehad. We hebben elkaar zelfs beter leren kennen.

Na Compostela moet je nog wel naar huis samen met de fiets. We besloten langs de kust van Portugal naar het zuiden te fietsen tot aan Lissabon, ca. 600 km, daar woont mijn dochter. Dan een weekje rust aan de kust en terug naar Nederland met het vliegtuig. We kwamen dit voorjaar weer met het vliegtuig naar Lissabon en zijn door het midden van Spanje en de kust van Frankrijk weer naar het noorden gefietst.

Ik scoorde ook nog een klein beeldje dat ik kon toevoegen aan de ludieke verzameling van Rie (Maria) op haar toilet. Haar laatste aanwinst via Internet is een knuffel van Jezus aan het kruis.

Geraadpleegde literatuur:

Website Camino Santiago de Compostela in Nederland
Pelgrim zonder God, Herman Vuijsje.

MEER FOTO'S OP DE COVER VAN DIT NUMMER!

Hoe worden we humaan?

Teksten van Johann Gottfried Herder vertaald en opnieuw uitgegeven

door **Rudy Schreijnders**

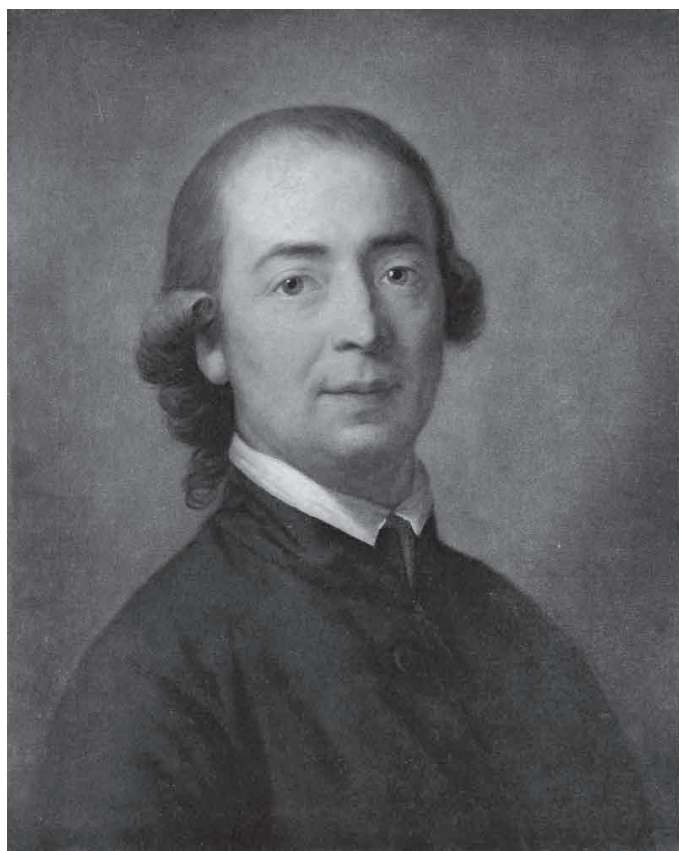
In de inleiding van *Johann Gottfried Herder: Hoe worden we humaan? Teksten van de vergeten verlichtingsdenker* schrijft vertaler en inleider Pieter Ippel:

“De naam van Johann Gottfried Herder (1744-1803) zegt bijna niemand meer iets. Ooit, in zijn eigen tijd en tot ver in de negentiende eeuw, was hij in heel Europa beroemd en invloedrijk. Hij was even bekend als stadgenoten Goethe en Schiller, die nu nog wel een belletje doen rinkelen. (p. 7)”

Afgestudeerd in de achttiende-eeuwse literatuur deed zijn naam ook bij mij maar een zacht belletje rinkelen. Het verschijnen van het voorbeeldig uitgegeven boek van Ippel over Herder is een goede aanleiding mij wat meer in zijn leven en werken te verdiepen.

Johann Gottfried Herder

Johann Gottfried Herder ▼ wordt op 25 augustus 1744 in een eenvoudig milieu geboren in Mohrungen in Oost-Pruisen (na 1945 Pools grondgebied en Morąg geheten). Zijn vader is eerst huiswever en later koster van de lutherse kerk. Over zijn als intelligent en zorgzaam getypeerde moeder is verder – zoals helaas gebruikelijk is – weinig bekend. Op de stadsschool valt hij op: de hoofdonderwijzer schakelt hem al snel in als klasse-assistent. Als hij zestien jaar oud is, krijgt hij een baan als kopiist

en klerk bij de plaatselijke hulppredikant. Met hem kan Herder niet goed opschieten: hij is dan al uitgesproken antiautoritair. Het voordeel van zijn werk is wel dat hij gebruik kan maken van een uitgebreide bibliotheek en zijn leeslust is onverzadigbaar.

In 1762 verblijft een Russisch regiment een paar dagen in Mohrungen. Herder leert een militaire arts kennen die hem en zijn ouders ervan overtuigt dat een medicijnenstudie en vooral chirurgie veel toekomstkansen biedt, met name in het leger. In het gezelschap van de Russische soldaten verruilt Herder zijn geboorteplaats voor Koningsbergen (Königsberg, tegenwoordig Kaliningrad) en zal nooit meer in Mohrungen terugkeren.

De geneeskundestudie is meteen een fiasco omdat Herder bij de eerste lijkontleding flauw valt. Noodgedwongen schakelt hij over op theologie: ook een studie met een concreet beroepsperspectief. Hij heeft geen financiële ondersteuning, maar houdt via het geven van bijlessen in aardrijkskunde, en in wis- en natuurkunde het hoofd net boven water. Aan theologie besteedt hij niet al te veel aandacht, maar aan literatuur, filosofie, taalkunde en natuurwetenschappen des te meer.

Enorm geraakt is Herder door de colleges van Immanuel Kant (1724-1804), toen nog een vrij jonge docent, die al naam heeft gemaakt door publicaties over sterrenkunde en aardrijkskunde. Herder en Kant leren elkaar ook persoonlijk kennen en de student hoeft het gebruikelijke studiegeld niet te betalen. Kants filosofie stimuleert Herder zelf te denken. In Riga zal hij vijf jaar verblijven. Ogenscheinlijk gaat het hem daar voor de wind. Hij wordt, hoewel pas twintig, gewaardeerd als docent; wanneer hij in 1765 zijn theologiestudie beëindigt, wordt hij daarnaast predikant en preekt hij in de middeleeuwse kathedraal.

Herder stort zich ook vol overgave in het plaatselijke literaire leven en publiceert een aantal essays. Zijn toon is kritisch en vaak polemisch. In één van zijn anonieme publicaties valt hij een tamelijk bekende lokale theoloog aan. Wanneer daar gedoe over ontstaat, ontkent hij glashard dat het essay door hem geschreven is, wat aanleiding is tot wantrouwen en roddels. Bovendien is algemeen bekend dat Herder een iets te vriendschappelijke verhouding heeft met een oudere getrouwde vrouw. Ook daarover wordt natuurlijk geroddeld. Hoewel hij is gevraagd voor een leidinggevende functie bij de beste school in de stad, neemt hij een kordaat en radicaal besluit: hij gaat weg en kiest zee. Een vriend van hem zit in het scheepvaartbedrijf en hij mag meevaren op een schip dat via Kopenhagen naar Frankrijk gaat.

Journal

In zijn *Journal meiner Reise im Jahr 1769* dat hij schrijft over zijn reis, beklaagt hij zich over zijn burgerlijke opvoeding, over de slavernij waarin zijn geboorteland Pruisen wordt gehouden en over de onzekerheid van zijn loopbaan. Maar hij bekritiseert ook zichzelf: hij is het vuur van zijn jeugd en de drift van zijn genie kwijtgeraakt. Hij wilde toch het genie van Letland worden? Uit zijn *Journal* blijkt namelijk een enorme eruditie: hij schrijft over klassieke en Franse literatuur, geografie, filosofie, geschiedenis, esthetiek, taal en andere culturen. Al die kennis in zijn *Journal* is mooi, maar hij vindt het vooral de erfenis van zijn vijfentwintigjarige bestaan, dat hij juist achter zich wil laten. Hij beschouwt het allemaal als tweedehands en aangeleerde kennis; hij wil opnieuw beginnen en voor zichzelf uitmaken wat hij denkt, leest en gelooft.

Herder is sterk geraakt door de filosofie van Spinoza en met name door diens pantheïsme: een levensbeschouwing die ervan uitgaat dat alles (en iedereen) goddelijk is. Het goddelijke is immanent en alomvattend, het heelal, natuur en God zijn identiek. In de meest strikte zin betekent het: gelijkstelling van God aan de wereld en al het bestaande. Van een direct ingrijpen van God in het heden is geen sprake. Voor veel orthodoxe christenen stond dit gelijk aan vrijdenkerij en atheïsme.

Herder, Goethe en de Sturm und Drang-beweging

In Straatsburg, waar Herder verblijft om aan een oogziekte behandeld te worden, schrijft hij in 1769 *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. Hierin probeert hij de oorsprong van de menselijke taal te begrijpen; zijn

naam is ermee gevestigd. Hij heeft een jaar eerder Goethe (1749-1832) ontmoet die in Straatsburg studeert. Goethe is vijf jaar jonger, bewondert en vereert Herder om zijn goede en grootse eigenschappen, maar voelt ook enig onbehagen omdat ze voortdurend met elkaar concurreren. Desondanks maken ze samen plannen voor een nieuwe bezieling in de Duitse literatuur. Dit resulteert in 1773 in *Von deutscher Art und Kunst*, een bundel essays die het manifest wordt van de *Sturm und Drang*-beweging die zich afzet tegen het gedachtegoed van de Verlichting, waarin de mensen door het gebruik van uitsluitend hun verstand uit de door eigen schuld veroorzaakte onmondigheid moeten zien te raken (Kant: Durf te denken!). Verlichtingsliteratuur voedt de lezers weliswaar op en prikkelt hun verstand, maar de *Sturm und Drang*-beweging voegt daar vrijheid van gevoel (emotio in plaats van ratio), van ideeën en driften aan toe. Het irrationele krijgt de ruimte, van het genie wordt een cultus gemaakt.

Graafschap Bückeburg

Herder heeft de jonge en begaafde **Maria Caroline Flachsland** (1750-1809) ontmoet van wie de ouders gestorven zijn, waarna ze is opgevoed door welgestelde familieleden. Het is liefde op het eerste gezicht, maar het zal nog een paar jaar duren voordat ze kunnen trouwen: zijn toekomstvooruitzichten en financiële situatie zijn aanvankelijk te onzeker. Gelukkig vindt hij werk in het graafschap Bückeburg, waar hij van 1771 tot 1776 verblijft en waar een echte hofhouding met een graaf is die regeert als een verlicht vorst. Die wil met een dan al vrij bekende intellectueel pronken als 'hofpredikant'. Herder merkt al snel dat de verlichte buitenkant van de graaf huichelarij is: hij is vooral geïnteresseerd in manhaftige en militaire aangelegenheden.

De eerste tijd in Bückeburg voelt Herder zich somber: hij is eenzaam en mist Maria Caroline. Gelukkig kan ze na twee jaar naar hem toekomen om te trouwen. De tweede helft van de Bückeburger periode is wel gelukkig: er worden twee zonen geboren. Wel klaagt Herder in zijn brieven aan onder anderen Goethe over de kleinzieligheid op het platteland. Goethe is naar het grotere vorstendom Weimar gegaan en als er een werkplek vrij komt in de lutherse Stadskerk wordt Herder begin 1776 voor deze functie gevraagd en eind 1776 verhuist het jonge gezin vol verwachting naar de pastorie midden in Weimar.

Herder begint met het onderzoek naar en het schrijven over wat uiteindelijk de *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* zullen worden, zijn in vier delen tussen 1784 en 1791 verschenen hoofdwerk. Hij bouwt voor de *Ideen* een enorme bibliotheek op waardoor er opnieuw financiële problemen ontstaan: zijn echtgenote is gelukkig handig en zakelijk in het oplossen ervan. Herder is altijd op zoek naar objectieve reisverslagen waarmee hij iedere periode en iedere cultuur zo veel mogelijk van binnenuit probeert te begrijpen. De *Ideen* zijn bij een internationaal lezerspubliek een succes. Toch is er ook kritiek: zijn bewonderde leermeester Immanuel Kant schrijft over het eerste deel van de *Ideen* een ironi-

sche en paternalistische recensie. Herder voelt zich door Kant miskend en verraden.

Herder wil graag naar Italië gaan of liever nog naar Griekenland. Hij heeft er weliswaar veel over geschreven, maar de schoonheid van die landen nog nooit met eigen ogen kunnen zien. In 1788 doet zich onverwacht een mogelijkheid voor in het gezelschap van een vertegenwoordiger van de Dom in Aken. Herder heeft de enthousiaste reisberichten van Goethe gelezen, maar ontdekt dat hij het anders ervaart: het lukt hem niet ten volle te genieten van de schoonheid van het land en de mensen die hij ontmoet. Hij voelt zich oud en alleen en mist zijn vrouw en gezin. Eind 1788 is hij – na een barre tocht over de bergen – weer thuis in Weimar. De vooruitstrevende universiteit van Göttingen heeft hem in de tussentijd uitgenodigd om daar hoogleraar te worden. Herder zelf voelt er veel voor, maar zijn gezin is inmiddels ingeburgerd in Weimar. Bovendien doen Goethe en de hertog een klemmend beroep op hem om te blijven. Ongetwijfeld speelt daarin mee dat de publicatie van Herders *Ideen* de roem van Weimar verder heeft doen toenemen. Om hem over te halen in Weimar te blijven wordt zijn salaris verhoogd en krijgt hij de toezegging dat de opleiding van zijn kinderen betaald zal worden. De baan in Göttingen gaat niet door waar Herder later spijt van krijgt, zeker wanneer de toezeggingen voor ruimhartige ondersteuning van Herder en zijn gezin door de hertog niet of nauwelijks worden nagekomen.

De Franse Revolutie

In 1789 begint de Franse Revolutie. Veel Duitse intellectuelen, onder wie Immanuel Kant en Herder, zijn aanvankelijk enthousiast. Herder heeft immers altijd al een uitgesproken hekel gehad aan aristocratisch, autoritair bestuur en zeker aan het bijna despotisch geworden absolutisme in Frankrijk. Bij de hertog en Goethe ligt dat anders. Zeker wanneer de Revolutie radicaliseert en de Franse adel wordt onthoofd, keren zij zich tegen het revolutionaire elan en de resultaten daarvan. Herder wordt door hen als politiek onbetrouwbaar beschouwd. Hij maakt, ook door de reis naar Rome, het laatste deel van de *Ideen* niet af, maar begint wel met de bonte verzameling vooral ook praktisch gerichte *Briefe zur Beförderung der Humanität* (1793-1797), de Humaniteitsbrieven, die opnieuw in delen worden gepubliceerd.

Volkslieder en Volksgeist

Herder probeert de eenzijdigheid van de Verlichtingsidealen aan te tonen: het gaat hem om de combinatie van rede en gevoel, van geest en natuur. Hij bekritiseert ook de arrogantie van de Verlichting tegenover het gewone volk. Hij vindt de echtheid en diepte van het volkslied en de volksdichtkunst waardevol: ze geven immers de vroege geschiedenis van de bevolking van een land weer. Zijn grootste verdienste ligt dan ook in het verzamelen van volksliteratuur, uitgegeven als *Volkslieder* (1778-1798),

waarin de *Volksgeist*, de collectieve ervaringen van een volk opgeslagen ligt.

Herder vindt verder dat alle volkeren op aarde een unieke, onnavolgbare en onherhaalbare identiteit hebben waardoor de verschillende volken en culturen gelijkwaardig zijn. De nationaalsocialisten annexeren later, zij het selectief, Herders geestelijke erfenis en bezorgen hem voor velen een kwade naam. De nationaalsocialisten zien in hem één van de geestelijke vaders van het negentiende- en twintigste-eeuwse nationalisme, hoewel het concept van een nationale staat helemaal niet aansluit op zijn ideeën. Hij is eerder een inspirator van de multiculturele samenleving en het multiculturalisme. In ieder geval is het een anachronisme om Herders centrale begrip *Volksgeist* als oorzaak te zien van de nationale staatsvorming zoals deze een halve eeuw na zijn dood in Europa zijn intrede doet.

Hoe worden we humaan?

Pieter Ippel► bespreekt in *Hoe worden we humaan?* uitgebreid het begrip ‘humaniteit’ dat bij Herder inhoudt dat ook gewone mensen hun positieve potentieel aan het werk kunnen zetten. Humaan houdt tevens in:

zich verzetten tegen slavenhandel, racisme, kolonialisme en imperialisme omdat die allemaal inhumain zijn. Europa blinkt uit in deze inhumane zaken en kan dus niet de maatstaf zijn van algemene menselijke waarde en welzijn.

Herder is kritisch op de mensheid als geheel omdat de mens met veel listigheid, onverschrokkenheid en manipulatie bezit heeft genomen van de aarde. Volgens hem willen mensen wel onafhankelijk en mondig zijn (in de zin van Kants omschrijving van de Verlichting), maar ergens bij horen (bij een gezin, een vereniging, een bedrijf, een club) is minstens een even groot verlangen. Herder heeft de reikwijdte van de Verlichting daardoor groter gemaakt door ruimte te bieden aan de creatieve kant van het denken, aan de noodzakelijke spontaniteit behorend bij het scheppingsproces. Uiteindelijk is hij toch een optimist: de geschiedenis beweegt zich langzaam maar zeker naar meer humaniteit.

In de jaren negentig van de achttiende eeuw krijgt Herder te maken met een steeds verder verslechterende gezondheid. Hij heeft nog steeds last van de pijnlijke, chronisch geworden oogkwaal. In de zomer zoekt hij enkele keren verlichting in één van de vele Duitse kuuroorden, maar veel haalt dat niet uit. Herder voert in

Metakritik zur Kritik der reinen Vernunft (1799) een frontale aanval uit op de in die tijd juist steeds meer bewonderde kritische filosofie van Immanuel Kant. Herder vindt dat Kant zich niet meer houdt aan zijn vroegere frisse empirisme en verdwaald is geraakt in een schimmenspel van lege, metafysische begrippen.

Herder wordt in 1802 in de adelstand verheven (en mag zich daarna Von Herder noemen). In de loop van 1803 wordt zijn ziekte, waarschijnlijk kanker, steeds zwaarder te dragen en die ziekte wordt hem uiteindelijk fataal. Hij overlijdt op 18 december 1803 in Weimar en wordt in die stad begraven op het kerkhof van de Petrus en Pauluskerk. Op het plein voor de kerk, die ook wel Herderkerk wordt genoemd, staat sinds 1850 zijn standbeeld waarna het plein naar hem vernoemd wordt. De bijnaam Herderkerk werd gegeven omdat Herder van 1776 tot zijn overlijden in deze kerk werkzaam was. Achter de kerk herinnert een plaquette aan zijn vroegere ambtswoning. Zijn borstbeeld staat voor de kathedraal van Riga. In zijn geboortestad Morag is een museum aan hem gewijd (dat momenteel wegens verbouwing gesloten is).

Humaniteit en politiek staan centraal in de vertaalde teksten

Pieter Ippel verantwoordt zijn keuze voor de vertaalde teksten: hij heeft ervoor gekozen twee onderwerpen centraal te stellen: humaniteit en politiek. Hij schrijft daarover:

“Het eerste deel van de vertaalde teksten gaat dus over humaniteit. U treft passages waarin Herder de ‘wording’ van de mens en de menselijke soort behandelt. Veel van die passages komen uit de *Ideen*, maar in een stuk uit de Humaniteitsbrieven gaat Herder in op de kritiek die hij heeft gekregen en verdedigt hij zijn visie. Het tweede deel van de vertaalde teksten gaat over zijn visie op ‘politiek’ en met name over zijn zeer kritische oordeel over grensoverschrijdingen in de internationale betrekkingen (kolonialisme, slavenhandel, imperialisme). Herder wordt niet vaak als een politiek denker gepresenteerd, maar dat is hij mijns inziens wel. Hij was in zijn opvattingen echter zo tegendraads dat hij met het oog op de toenmalige censuur erg voorzichtig moest opereren. De hele tenen van zijn geschriften is gericht tegen de tendens tot despotie, die hij overal om zich heen zag. Zijn felle kritiek op erfelijke monarchie en aristocratie werd hem in het feodale Duitsland niet in dank afgenomen. Na de door hem toegejuichte Franse Revolutie kreeg

Die Stadtkirche zu St. Peter und Paul in Weimar.

hij in de jaren 1790 te verstaan dat hij zich koest moest houden over de binnenlandse politiek. Uit de hier vrijwel integraal vertaalde Tiende humaniteitsbrief, waarin hij ongenadig uithaalt tegen de uitbuiting en vernedering die Europeanen overal ter wereld aanrichten, blijkt zijn politieke moed en inzicht. Het is ook nu nog een monument voor deze visionaire ‘gevoelige Verlichter’.” (p. 72)

Ik citeer zo uitgebreid om duidelijk te maken dat Ippel helder en overtuigend zijn keuze verantwoordt heeft. Het germanisme ‘despotie’ vergeef ik hem graag. Diezelfde helderheid geldt ook zijn inleiding waardoor leven en werk van Herder goed over het voetlicht worden gebracht. Het is waardevol dat delen van de teksten van Herder nu in het Nederlands te lezen zijn – ik heb geen Nederlandse vertalingen van zijn werk in de catalogus van de KB gevonden.

Eén ding is zeker: na lezing van dit boek kan Herder niet langer als een vergeten Verlichtingsdenker getypeerd worden. Waarmee de ondertitel van het boek een fraai voorbeeld is van een ‘self denying prophecy’, een voorspelling die zichzelf ontkracht. Gelukkig maar.

Johann Gottfried Herder: Hoe worden we humaan? Teksten van de vergeten verlichtingsdenker is, vertaald en ingeleid door Pieter Ippel, in 2024 uitgegeven door Noordboek Filosofie. Informatie is verder ontleend aan Carel Peeters’ Literaire Kroniek in *Vrij Nederland* van 6 augustus 2024 en aan *Wikipedia*.

Fragmenten uit *De kringloop van het leven* van Jac. Moleschott (4)

vertaald door **René van Elst**

[De Bossche geleerde Jacob Moleschott kan met een beetje goede wil niet alleen als de eerste moderne materialist maar ook als de eerste moderne vrijdenker beschouwd worden. Ik geef u inzage in zijn in dat verband belangrijkste werk, *Der Kreislauf des Lebens* (*De kringloop van het leven*) uit 1852.

Niet alle hoofdstukken ('brieven'), waarmee gereageerd wordt op de 'Chemische Briefe' van Justus von Liebig, zijn filosofisch even interessant; de meeste betreffen concrete informatie, onderzoeksresultaten en argumentaties met betrekking tot stofwisseling en groei van organismen. Wij vervolgen de lezing van de interessantste passages. Daarbij ligt de nadruk op wat Moleschott aanvoert voor de kringloop van chemische stoffen in het bestaan van planten en dieren en op zijn bezwaren tegen de teleologische (want gelovige) visie van Liebig e.a. en het concept 'levenskracht' als datgene wat 'dode' materie van organismen zou onderscheiden.

Met de haakjes is/zijn bedoeld:

(...) overgeslagen stuk tekst

<...> samengevatte zin

[...] toevoeging, opmerking of toelichting van de bewerk.

Twaalfde brief **Afbraak bij het dier**

[Dit hoofdstuk gaat gedetailleerd in op de chemie van afbraakprocessen in het dierlijk – inclusief menselijk – lichaam. Zuurstof speelt daarbij een belangrijke rol. Weefsels en stoffen in het bloed worden in een langzaam verbrandingsproces afgebroken tot de stoffen die onder meer in de urine worden aangetroffen en tot kooldioxide. Het menselijk lichaam wordt voortdurend opnieuw opgebouwd.]

Door de spijsvertering worden de voedingsstoffen omgezet in samenstellende delen van het bloed, via zuurstof de lichamen van het bloed in weefselvormers, en het is alleen de progressieve werking van zuurstof die de afbraak in de weefsels veroorzaakt. De essentie van afbraak is de langzame verbranding van vet en eiwit en stoffen als collageen. De laatste stadia van verbranding zijn koolstofdioxide, water en ureum.

[Moleschott beschrijft vervolgens de afbraakprocessen die samenhangen met het ouder worden, zoals het fragieler worden van de botten. Hij gaat ervan uit dat de opbouw de afbraak niet meer kan bijhouden.]

Met de materie neemt de kracht af. Het einde nadert geleidelijk. De dood is verzwakking als gevolg van de verarming van de materie.

Dertiende brief. **Afbraak in de plant.**

Van het koolzuur en het water, die een aandeel hebben in de vorming van de materie van de plant, worden alle koolstof en alle waterstof gebonden, gefixeerd in de plant, zoals men zegt, terwijl van het gewicht aan zuurstof dat de hoe-

veelheden koolzuur en water bevatten, meer dan twee derde door de plant wordt vrijgegeven en uitgedemd. (...) Cellulose en zetmeel, gom en houtpulp, kurk en vet en was, het zijn allemaal schakels in de ontwikkeling van de organisatie van materie. (...) De langdurige verbranding, die afbraak in het lichaam van het dier veroorzaakt, ontbreekt ook niet in de plant. (...) Als we echter zuren en basen, kleurstoffen en ethers, vluchtige delen en harsen beschouwen als afbraakproducten, ontstaat hier een nieuw onderscheid, dat planten op een zeer karakteristieke manier met dieren contrasteert. Terwijl het dier alle stoffen van verval snel uitscheidt via het bloed (...), ontwikkelt en bewaart de plant [ze als] geur- en kleurstoffen in zijn eigen bloei. (...) Zonder de gemeenschappelijke bestanddelen van planten, zonder hun eiwitten en zetmeel, hun pulp en gom, zou ons leven niet mogelijk zijn. Een groot deel van de zoetste sensuele stimuli is gekoppeld aan de laagste stadia van ontwikkeling van het plantaardige leven. En als we ziek worden, genezen we onszelf met de afbraakproducten die in de plant blijven hangen. Geen enkel deel van de chemie is van groter nut geweest voor de genezer dan de meer gedetailleerde studie van de uitwerpselen die zich in de planten hebben opgehoopt.

Veertiende brief. **De warmte van planten en dieren.**

(...) Omdat de binnenste delen van ons lichaam, zelfs als het buiten vriest, als we maar blijven bewegen, zevenendertig graden warmte bezitten, is het duidelijk dat we warmte produceren. De vraag is hoe? Degenen die de oorzaak van de vorming en het verval van de weefsels kennen, zijn reeds bekend met de belangrijkste bron van dierlijke warmte.

[Moleschott gaat uitgebreid in op de vraag hoe men kan vaststellen in welke mate de lichaamswarmte het resultaat is van verbrandingsprocessen en van andere chemische processen. Daarbij levert hij veel kritiek op Liebig. Zijn conclusie is dat er teveel variabelen zijn om tot een goede berekening te komen.]

<Er is> geen eenvoudige en directe relatie tussen de gegeven mate van warmte en de snelheid van de stofwisseling. <Van belang is ook warmteverlies door verdamping, straling en oplossing in water.> Naast deze processen, die een afname van warmte veroorzaken, is er ook ontbinding <waarbij de hoeveelheid zuurstof afneemt.>

Vijftiende brief. **De geleidelijke ontwikkeling van de stof.**

(...) De boer die zijn paard voedt met de haver die hij zelf heeft verbouwd, en die de uitscheidingsproducten van het paard als meststof aan zijn veld toevoegt, kent de fundamentele kenmerken van de kringloop van de materie, evenals de natuuronderzoeker, die al zijn waarnemingsvermogen en zijn denken, ge-

voed door feiten, wijdt aan de studie van de stofwisseling. <Maar wie tevreden is met het geloof dat God de wereld regeert> geeft zijn verstand en begrip over aan een verre oorzaak, zonder zich zorgen te maken over de tussenliggende verbindingen waarmee het veld, de haver, de mest, hun uiteindelijke effect produceren. (...) Voor de kringloop van de materie, waarnaar ik hierboven verwees, heeft de wetenschap het hoogste bereikt door dieper door te dringen dan de waarneming van mest, veevoer en vee in velden en weiden zou kunnen leiden, door op zich te nemen het ontwikkelingsleven van de stof te volgen. (...) We hebben de ontwikkeling stap voor stap gevolgd, van aarde, lucht en water tot de schepping van de groeiende en denkende wezens. De creatieve almacht is de verwantschap van de stof. (...) Het leven zelf houdt in dat planten en dieren terugkeren naar hun bron. Alles lost op in ammoniak, koolzuur, water en zouten. Een retort met koolzuurhoudende ammoniak, kaliumchloride en fosforzuur, kalk en magnesiumoxide, ijzer, zwavelzuur en silica is conceptueel de perfecte levensgeest voor planten en dieren. Na de dood is de afbraak een niet minder normale gang van zaken dan tijdens het leven. De materie glijdt alleen langs andere stadia naar zijn ondergang. Ontbinding is niets anders dan een langzame verbranding van organisch materiaal die buiten het levende lichaam plaatsvindt. Het is de voortzetting van de ademhaling na de dood. Rotting is een langzaam verval. (...) Zwavel en fosfor worden ook uit hun organische verbinding gescheurd tijdens verrotting.

[Moleschott besteedt uitgebreid aandacht aan processen van afbraak en rotting en fermentatie. Gisten zijn hem bekend, maar hij spreekt hier niet over bacteriën; pas in 1859 werd door Pasteur ontdekt dat die de oorzaak zijn van rotting.]

Op hetzelfde moment is het materiaal echter in staat om de drager van nieuw leven te worden. Koolzuur, water, ammoniak en zouten gecombineerd, zijn perfecte voedingsmiddelen van de plant, die geen speciale toewijding vereisen om eiwitten, suiker en vet, planten, dieren en mensen te vormen. (...) De onderzoeker is niet tevreden met het kennen van de voltooide vorm zoals die bestaat in volwassen planten en dieren. (...) De natuuronderzoeker, die zijn taak begrijpt en de leer van het leven beschouwt als de chemie en fysica van planten en dieren, onderzoekt op dezelfde manier het ontwikkelingsleven van de materie.

Zestiende brief.

De stof beheerst de mens.

[Moleschott laat zien hoezeer onze fysieke toestand beïnvloed wordt door van buiten toegevoegde stoffen. Als voorbeeld behandelt hij het voor het lichaam onmisbare keukenzout en vergelijkt hij brood, vlees en groenten qua voedingswaarde en verteerbaarheid. Hij neemt aanzienlijke verschillen waar, bijvoorbeeld in het gehalte aan eiwitten, en bekritiseert daarom Liebig's uitspraak dat dierlijk en plantaardig voedsel voor het lichaam geen verschil maken. Ook worden de effecten van wijn, koffie en thee behandeld.]

Zo vinden wij dan de verscheidenheid van onze voedingsmiddelen en de bouw van de spijsverteringsor-

ganen goed in overeenstemming met de wijdverbreide gewoonte die de mensen brengt tot het gemengde genot van vlees en brood, van fruit en groenten.

[Moleschott besluit deze brief expliciet materialistisch:]

De leer van het leven heeft met niets anders te maken dan met de chemie en fysica van het levende lichaam.

Zeventiende brief

Kracht en materie [*Kraft und Stoff*]

Vele wegen leiden naar hetzelfde doel. Daarom dreigt het onderzoek steeds op een dwaalspoor te raken als gevraagd wordt, met betrekking tot een natuurverschijnsel, waartoe het dient. Om dit nadeel te verhullen, neemt men het standpunt in dat de natuur altijd de kortste weg neemt. Men herinnerde altijd graag aan Boerhaave's favoriete gezegde dat eenvoud het teken van de waarheid is. Hiermee hing de aanname van een wijze inrichting van de natuur ten nauwste samen. <Lange tijd> wist de mensheid haar weg in het machtige rijk van de natuur met zijn bonte mengeling van wetten alleen te vinden door daaraan de onontkoombare daden van een persoonlijkheid toe te schrijven, een persoonlijkheid die met een menselijk karakter en een verstand, superieur aan dat van mensen, zijn activiteiten ontplooit. (...) Hoe meer de bestrijding <van zulke verouderde denkwijzen> veld heeft gewonnen, des te gevaarlijker zijn de talrijke pogingen, die desondanks bin-nensluipen, om aan natuurverschijnselen een doel toe te schrijven. (...) Bij Liebig lezen wij dat zowaar, niet als terloopse toevoeging, maar als basisgedachte.

[Moleschott noemt voorbeelden van doelmatigheidsvoorstellingen bij Liebig en anderen die z.i. tot de grootste wetenschappers behoren.]

Met zulke doelmatigheidsbegrippen hangt de voorstelling ten nauwste samen, dat de eigenschappen van lichamen van buitenaf aan de stof zijn toegevoegd. (...) Wie in alle bewegingen van natuurlijke objecten slechts middelen ziet voor het bereiken van bepaalde doelen, komt consequent uit bij een bepaalde persoonlijkheid die daartoe aan de materie haar eigenschappen verleent. Die persoonlijkheid zal dan ook het doel bepalen. (...) Hier houdt onderzoek op. Het geloof begint.

Een stof zonder eigenschappen is nooit waargenomen en is daarom ook ondenkbaar. (...) De voorstelling van een eigenschap [bijv. gewicht] zonder stof is totaal onrealistisch. (...) Overal waar twee stoffen dicht genoeg bijeen gebracht worden, oefenen ze invloed op elkaar uit. <Beweging van deeltjes is dan het gevolg, zij het veelal over een onmeetbaar kleine afstand.> In alle gevallen is het alleen de beweging, waardoor een kracht zich verraaft. Kracht kan zich alleen manifesteren door beweging in ruimte en tijd. (...) Bij iedere manifestatie van kracht, bij elk effect hoort een object. Als ik zeg: zwavelzuur bezit de kracht ijzeroxide op te lossen, komt het erop neer dat ijzeroxide oplosbaar is in zwavelzuur.

[Hier zien wij dat '*Kraft*' voor Moleschott niet (geheel) hetzelfde is wat wij energie noemen; hij heeft het over een eigenschap van de stof, een in de stof besloten vermogen om te bewegen of een beweging teweeg te brengen. Hij kon nog niet weten hoe che-

misce verbindingsen in detail tot stand komen. Hij geeft het voorbeeld van waterstof en zuurstof, die eigenschappen hebben waardoor ze zich met elkaar kunnen verbinden, en het product daarvan, water, dat ook weer eigenschappen heeft.]

In geen geval komt de eigenschap van buiten. De kracht is geen stuwende God, geen van de stoffelijke basis gescheiden wezen der dingen. (...) Opmerkelijk genoeg wordt deze stelling door veel natuuronderzoekers niet eens vermoed. Nog vaker echter wordt ze niet eens begrepen. (...) Zo komt het dat men natuurkundigen, scheikundigen, fysiologen over het wezen der dingen hoort haarkloven, alsof dat wezen een geest zou zijn, die in de stof verborgen heerst, alsof het alleen maar nodig was, dat wezen in een formule uit te drukken, om als met een toverstokje elke verschijning van het ding te kunnen verklaren. (...) We zullen een dergelijk "wezen", dat de eigenschappen van de stof zou beheersen, later tegenkomen in de vorm van de levenskracht. (...) Het wezen der dingen is de som van hun eigenschappen. En tot die eigenschappen behoort de kracht. (...) Dan moet met de stof ook de kracht veranderen. Zo komen wij tot een nieuwe, niet minder belangrijke uitspraak, dat vermenging, vorm en kracht alleen gelijktijdig kunnen veranderen.

[Moleschott spreekt vervolgens over allerlei (samen-gestelde) stoffen en over de overeenkomsten en verschillen daartussen, die te maken hebben met de samenstelling uit verschillende bestanddelen en de ordeningswijze daarvan. (Verschillen zijn soms alleen waarneembaar met gepolariseerd licht, zoals toen Pasteur ('*ein genialer Franzose*') aantoonde dat er twee verschillende wijnsteenzuren waren, die verder niet van elkaar te onderscheiden waren, of door het bestuderen van kristalvormen. Daar staat tegenover dat er grote verschillen kunnen zijn, zelfs als er maar één bestanddeel is, denk aan diamant, grafiet en kool.) Vanuit dit inzicht behandelt Moleschott vervolgens de verschillen tussen organische weefsels en hoe die gerelateerd zijn aan de lokale grondstoffen.]

De oorspronkelijke verscheidenheid aan grondstoffen en hun mengsels is al vruchtbaar genoeg in de voortbrenging van de veelheid aan vormen, die we op het aardoppervlak bewonderen. Maar die vruchtbaarheid wordt oneindig vergroot door de vele verschillende bewegingen die stoffen bij andere stoffen teweeg kunnen brengen. <Warmte kan een rol spelen.> Maar de warmte is niet een kracht die los staat van de materie en nog minder een stof op zich. Wij kennen geen warmte [op zich], alleen warme stoffen, dat wil zeggen lichamen waarin de ordening van de kleinste deeltjes in een staat van verhoogde beweging verkeert.

[Het lijkt alsof warmtestraling hier wordt vergeten, maar die komt altijd van warme objecten. Moleschott besteedt vervolgens aandacht op de effecten van licht, electriciteit en (lucht)druk op chemische processen.]

(...) Op allerlei manieren is vastgesteld dat organische en samengestelde stoffen voortkomen uit anorganische grondstoffen en verbindingsen. De kracht is een eigenschap van de stof. Een kracht die niet aan de stof gebonden zou zijn, die boven de stof zou zweven en zich naar believen met de stof zou kunnen

verenigen, is een inhoudsloze voorstelling van zaken. De eigenschappen van stikstof, koolstof, waterstof en zuurstof, zwavel en fosfor, maken er eeuwig deel van uit. Dus kunnen de eigenschappen van de stof ook niet veranderen als die een bestanddeel wordt van de samenstelling van planten en dieren. De aanname van een bijzondere levenskracht is dan ook volkomen zinloos. (...) Het enige fundamentele verschil tussen organische en anorganische materie is, dat de organische stof een veel complexere samenstelling bezit. Zodra de stof een bepaalde mate van complexe vermenging heeft bereikt, ontstaan de vorm en de levensfuncties. De instandhouding van de juiste vermengingstoestand via de stofwisseling bepaalt hoe het organisme leeft. <Het leven is in staat dingen te doen die in het laboratorium niet lukken, zoals de fotosynthese door planten.> (...) Ter verdediging van het eigen levenskracht-concept beroept men er zich steeds weer op dat wij geen dier of plant kunnen maken. <Maar dat houdt geen steek als argument tegen onze verwerping van de levenskracht.> Als we licht en warmte en luchtdruk even goed konden beheersen als de gewichtsverhoudingen van de stoffen, dan zouden we niet alleen veel vaker dan nu in staat zijn, organische verbindingsen te maken; we zouden dan ook de voorwaarden voor het ontstaan van georganiseerde vormen kunnen realiseren. <Onze chemische kennis is daarvoor nog lang niet gedetailleerd genoeg.>

[Moleschott bekritiseert vervolgens Liebigs mening dat in een organisme, naast de bekende chemisch/fysische oorzaken, ook andere krachten een rol spelen, dat er sprake zou zijn van een '*höhere Potenzierung*' van bepaalde elementen door de levensfuncties. Liebig ziet zowel verwantschap als verschil tussen zijn 'levenskracht' en de bekende chemische krachten.]

<De levenskracht is een concept> waarmee men alle kanten op kan, omdat het door niets reëls bepaald, begrensd en gefundeerd is.

[Moleschott geeft voorbeelden van hoe Liebig inconsequent met dit concept omspringt. Hij noemt het idee van de levenskracht een voorbeeld van de menselijke neiging om onverklaarde verschijnselen te personifiëren. Over dit onderwerp citeert hij enkele pagina's lang Du Bois-Reymond (een Duitse fysioloog en arts), die een verrassend moderne kijk had op de begrippen deeltjes en krachten.]

Het leven vloeit niet voort uit een bijzondere kracht, het is een toestand van de stof. (...) Maar de mens schept alles naar zijn beeld, de oorzaak van een verschijnsel zowel als de God die vereert. Pas recentelijk is deze kinderlijke behoefte aan personificatie overwonnen in de wetenschap en ook in het geloof. Wil men een naam hechten aan die Herculische daad, waaraan in onze tijd een groot aantal mensen, en onbewust misschien zelfs de hele mensheid, werkt, dan is het Ludwig Feuerbach die die daad heeft verricht.

[In zijn boek *Das Wesen des Christenthums* (1841) betoogde Feuerbach dat de notie van het opperwezen niet meer is dan de projectie naar buiten toe van 's mensen innerlijke natuur en dat het menselijk organisme niet een hoger wezen als de ziel vereist.]

WERELDS NIEUWS

september 2024

door **René van Elst**

'Oorlog tegen de kerk'

Sinds december vorig jaar is de rechts-conservatieve partij Recht en Rechtvaardigheid niet meer aan de macht in Polen, ook al heeft die partij bij de verkiezingen niet aan grootte ingeboet. Het land heeft nu een progressievere regering onder leiding van de liberaal Donald Tusk. De nieuwe minister van onderwijs **Barbara Nowacka**>>, van de progressieve partij Pools Initiatief, kwam al snel met plannen om het Pools onderwijs te verbeteren, dat de laatste jaren in niveau achteruit is gegaan. Het ging daarbij onder meer om vermindering en aanpassing van de leerstof. Zo zouden traditionele boeken, o.a. over de Poolse Paus Paulus II, van de verplichte leeslijst voor het lager en secundair onderwijs worden geschrapt. In een opiniebijdrage op de site van het Nederlands Dagblad werd op 19 augustus melding gemaakt van meer plannen die tegen het zere been van de Poolse katholieken zijn. Als feministisch activist en atheïst met progressieve opvattingen over abortus etc. valt de minister bij hen toch al niet in de smaak. Nu wil zij het godsdienstonderwijs van twee uren naar één uur per week terugbrengen en het behaalde cijfer niet meer laten meetellen in de resultaten van de leerlingen. Alle lof voor Nowacka, zouden wij zeggen, maar de Poolse bisschoppen noemen het oneerlijke en discriminerende maatregelen. Volgens conservatieven is het niet minder dan een oorlog van een progressieve elite tegen de kerk. De Polen, die overwegend katholiek zijn (71% in 2023), kunnen zich nu in een petitie uitspreken tegen de plannen.

Buitenkansje!

Wilt u groter wonen? Wat denkt u van een herenhuis ofwel vrijstaande woning met 1.150 m² woonruimte op een perceel van 4.917 m² aan de Dorpsstraat in Groessen (een dorp in de gemeente Duiven in Gelderland) voor het vriendelijke prijsje van € 550.000,- k.k.? Een fraai, stevig en goed onderhouden bouwwerk dat vele mogelijkheden biedt; alle ruimte voor gezinsuitbreiding, al heeft het maar twee kamers en één woonlaag. Het heeft een tuin rondom en eigen parkeergelegenheid.

Een detail verdient nog wel vermelding: wat op Funda een herenhuis wordt genoemd is in feite een overbodig geworden kerk, de R.K. Sint Andreaskerk, en een rijksmonument. (<https://www.funda.nl/detail/koop/groessen/huis-dorpsstraat-743683334/>)

In ernst: de mogelijkheden in zo'n enorm gebouw zijn beperkt. De makelaar zegt dat geïnteresseerden met een goed plan zullen moeten komen. (ND website 16 aug. en Funda)

Hostie en wijn verspild...

CDA-leider Henri Bontenbal, die protestant is, ging in het tv-programma *Kloostergasten* ter communie. Ik heb het niet gezien, maar de ND-website berichtte erover op 19 aug.. Het mag ons koud laten, maar bisschop Jan Hendriks heeft er bezwaar tegen gemaakt en dat is wel logisch, als je weet dat katholieken met het brood en de wijn niet alleen de verbondenheid met Christus, maar ook de eenheid van de kerk vieren en dat onderwijs en biecht aan de heilige communie vooraf moeten gaan.

Bontenbal heeft zich volgens het ND al vaak positief uitgelaten over het katholicisme; hij heeft moeite met – geloof het of niet – het heel rationele van het protestantisme.

'Houvast in het geloof'

In Het Parool van 21 aug. constateerde Chris van Mersbergen een groei in Amsterdam en andere plaatsen van het aantal straatevangelisten, lieden die zieltjes willen winnen door voorbijgangers tot geloof te brengen. Een paar keer wordt in het artikel de evangelisatiestichting Sjofar genoemd, die actief is met gele 'bijbelbussen', onder meer op het Plein in Den Haag (zie hun website evangelisatiesjofar.nl). Dat is dan een voorbeeld van een christelijke organisatie, maar ook islamitische organisaties zijn erop uit om u op straat of plein te beke-

ren. In het artikel worden diverse plaatsen genoemd, waar de gemeente spreekt van een toename van het straatevangelisatiewerk in de laatste jaren. Evangeliseren door mensen aan te spreken of een foldertje te geven kan zonder vergunning, het valt onder de vrijheid van meningsuiting. Voor 'bijbelbussen' (Sjofar heeft inmiddels elf bussen en vijfhonderd evangelisatievrijwilligers) is wel een vergunning nodig.

Een verklaring voor dit alles heet te zijn dat de mensen in tijden van onrust, zoals deze, een plek zoeken om met hun levensvragen terecht te kunnen en dat ze houvast en zingeving zoeken. Maar cultuurtheoloog Frank Bosman wijst erop dat de krimp van het aantal gelovigen in ons land toch aanhoudt. Intussen vragen wij ons voor de zoveelste keer af hoe iemand houvast kan vinden in mythologie.

'Jezusbus' in Den Bosch (2018), foto R. van Elst

Het vroege christendom

In een Trouw-artikel dat ik op 19 augustus vond, werd gemeld dat de paus binnenkort een encyclopedie krijgt aangeboden over het vroege christendom. De website van de Tilburgse Universiteit schrijft daarover: “Vijftien jaar is eraan gewerkt, met 650 internationaal gerenommeerde auteurs die 1350 lemma's schreven. Het leverde een boekwerk op van 5000 pagina's, in 6 delen: *De Brill Encyclopedia of Early Christianity*. Deze rolt volgende maand van de persen maar is ook in een online versie beschikbaar. *Editors in chief* waren de hoogleraren David Hunter (Boston College), Paul van Geest (Tilburg University, Erasmus Universiteit Rotterdam) en Bert Jan Liebaert Peerbolte (VU). Op 18 september bieden zij het eerste exemplaar aan paus Franciscus aan.” Hij kreeg trouwens eerder in augustus ook al een encyclopedie aangeboden, namelijk een “Kleine Encyclopedie over het Levenseinde” die allerlei begrippen behandelt die betrekking hebben op – inderdaad – sterven en dood; het is een Italiaanse uitgave van de Pontificale Academie voor het Leven. De paus schijnt – met zijn 87 jaar – niet onaangenaam getroffen te zijn door dit presentje.

De Brill-encyclopedie gaat over hoe tot de zesde eeuw binnen het christendom over van alles gedacht werd. De kerkvaders worden behandeld en hun onderlinge discussies, bijvoorbeeld over het wezen van Jezus.

Duidelijk iets voor de liefhebbers, dit naslagwerk. Die moeten er dan wel € 1.760,35 voor over hebben. Uit wat ik erover lees krijg ik niet de indruk dat er enige aandacht is besteed aan degenen (de ‘heidenen’) die kritiek leverden op het christendom. Daarvoor verwijs ik graag naar *Je hebt gewonnen, Galileeër* van onze Anton van Hooff. Opmerkelijk is dat, terwijl Anton in zijn boek veel aandacht heeft besteed aan de kerkvader Origenes, Peerbolte Origenes een kerkvader noemt die niemand meer kent, een “pareltje, dat helaas in de vergetelheid is geraakt”. Dat heeft natuurlijk te maken met het feit dat hij posthuum als ketter in de ban is gedaan.

Olympisch avondmaal

Het is geen nieuws meer, toch memoreer ik even dat een onderdeel van de openingsceremonie van de Olympische Spelen in Parijs nogal wat gemopper vanuit christelijke en rechts-conservatieve kringen opleverde. Een *tableau vivant* “Les Fêtes” met de goden Apollo en Dionysus werd aangezien voor spot met het laatste avondmaal (ik ga nu voorbij aan de details) en dat er drag queens bij waren viel natuurlijk ook niet in de smaak. In de media is daarna voldoende duidelijk gemaakt waar het eigenlijk om ging.

Franse geestelijken vallen van voetstuk

De VRT meldde op 17 juli op haar website dat verschillende vrouwen de bekende Franse priester **Abbé Pierre** hebben beschuldigd van aanranding. Abbé Pierre (Henri Grouès) was tijdens zijn leven een nationale held in Frankrijk wegens zijn inzet voor armen en daklozen. Zijn pseudoniem dateert uit de Tweede Wereldoorlog, toen hij Joden vanuit Frankrijk naar het vrije Zwitserland hielp vluchten. In 1949 richtte hij de Emmausbeweging op, die oude kleren en afgedankte spullen inzamelt voor hulp aan daklozen. Hij overleed in 2007 op 94-jarige leeftijd. De zaak wordt momenteel nader onderzocht, maar wat mag men daarvan verwachten nu de vermeende dader onder de groene zoden ligt?

Het ND meldde op dezelfde dag dat ook de stichter van de Fraternités de Jérusalem, pater Pierre-Marie Delfieux, als dader van seksueel misbruik wordt gezien. En ik citeer: “De af-

gelopen jaren viel een opvallend groot aantal Franse stichters van nieuwe katholieke kloosters of bewegingen van hun voetstuk omdat zij misbruik bleken te hebben gepleegd. Het gaat daarbij onder meer om de stichters van L'Arche (Jean Vanier, Thomas Philippe), de Familie van Sint-Jan (Marie-Dominique Philippe), de Communauté des Béatitudes (Gérard Croissant), Point-Coeur (Thierry de Roucy) en de Foyers de Charité (Georges Finet). Veel van deze groepen waren uitgesproken conservatief, telden veel nieuwe roepingen terwijl die juist elders afnamen en werden daarom door pausen en bisschoppen bijzonder gewaardeerd.”

Besneden tegen wil en dank

In het juli-augustusnummer had ik het over meisjesbesnijdenis in Gambia; jongens zijn Afrika ook niet (overal) veilig. Nu.nl berichtte op 18 juli dat in Zambia 48 ontvoerde jongens van tussen 10 en 17 jaar zijn gered uit een kamp bij de stad Livingstone, waar ze gedwongen werden om een besnijdenis te ondergaan. Ze waren opgesloten in kooien onder onhygiënische omstandigheden; drie jongens moesten worden behandeld voor complicaties als gevolg van de reeds uitgevoerde besnijdenis.

Satanisch kindermisbruik...

Drie jaar geleden staken in Bodegraven complottheorieën (vooral afkomstig van een Bodegravenaar met paranoïde hallucinaties) de kop op over sadistische satanisten die kinderen misbruikt en vermoord zouden hebben. RIVM-baas Jaap van Dissel werd – merkwaardigerwijze – als een van de verantwoordelijken gezien en kreeg ernstige bedreigingen, net als onder meer premier Mark Rutte. De verspreiders van de geruchten, die nergens op sloegen, werden door Justitie stevig aangepakt met onder meer een spreekverbod. Maar nu meldde De Telegraaf in een (door mij op 5 augustus op het net gevonden) artikel dat die theorieën ter plaatse en daarbuiten opnieuw rondgaan. Er zijn ook nieuwe aanjagers, onder wie oud-politievrouw Alice Besselink, die via de sociale media oproepen tot nader onderzoek en verantwoording laten afleggen door de daders.

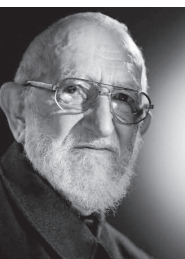
De gemeente heeft een rechtszaak aangespannen tegen Besselink, berichtte het AD op 20 augustus; de burgemeester verscheen zelf om het woord te doen bij het kort geding. Besselink deed haar eigen verdediging en werd bij de rechtbank in Zutphen gesteund door tientallen medestanders (!). Uitspraak over twee weken, schrijft het AD.

Deze affaire doet denken aan de clownsaffaire van Oude Pekela, waarvan Nederland in 1987 in de ban was. In een artikel op de website van Rtvnoord van 6 juli besteedde Reinder Smith daar aandacht aan. Hoe meer hij zich erin verdiepte, hoe ingewikkelder het werd, schrijft hij. Ik ga dus niet proberen er iets van na te vertellen. Maar het artikel (een aanrader) staat hier: <https://www.rtvnoord.nl/nieuws/1039413/deze-dag-in-de-geschiedenis-de-mysterieuze-clownsaffaire-van-oude-pekela>

Harde woorden

Kort voordat het nieuwe kabinet aantrad, schreef Geert Wilders op X: “Religiekritiek is geoorloofd. En na 20 jaar beveiliging, safe houses, vijf fatwa's, duizenden doodsbedreigingen en het bezoeken van vele islamitische landen, kan ik zeggen dat de islam een walgelijke, verwerpelijke, gewelddadige en haatdragende religie is.”

Ik geef dit zonder commentaar door. Laat er uw vrije gedachten eens over gaan.

Alex O'Connor versus Jordan Peterson

door *Eelko de Vos*

Alex O'Connor, ook bekend als Cosmic Skeptic, had de gelegenheid om met Jordan Peterson te discussiëren. In een rustige setting, zonder publiek, konden ze van gedachten wisselen. Hoewel ik zelf altijd jeuk krijg van Peterson's manier van discussiëren, was dit gesprek prettig te volgen. Peterson sprak op zijn eigen manier, O'Connor idem dito. Het leidde tot een intrigerend gesprek.

Alex O'Connor▲, beter bekend als Cosmic Skeptic op Youtube, is een jonge Britse filosoof, schrijver en spreker die zich richt op atheïsme, scepticisme en de filosofie van religie. Geboren in 1999, verwierf hij bekendheid door zijn YouTube-kanaal "Cosmic Skeptic", waar hij video's plaatst die kritisch zijn over religie en de verdediging van atheïsme en rationalisme bevorderen. Hij studeerde zowel filosofie als theologie aan de Universiteit van Oxford. Dit, tezamen met de debatten en youtube-vlogs die hij toen al maakte, gaf hem een sterke academische achtergrond om zijn ideeën te onderbouwen. O'Connor heeft verschillende prominente atheïsten en theïsten geïnterviewd en neemt vaak deel aan debatten over religieuze en ethische kwesties. Alex staat bekend om zijn heldere en logische betogen, waar hij atheïstische en humanistische standpunten naar voren brengt. Hij geeft zelf aan geen atheïst te zijn, maar zijn standpunten zijn wel duidelijk atheïstisch.

Jordan Peterson► is de welbekende Canadese klinisch psycholoog, professor en cultuurcriticus, geboren in 1962. Hij werd bekend door zijn kritische standpunten over politieke correctheid en postmodernisme, evenals zijn diepgaande psychologische analyses van religieuze en mythische verhalen. Peterson behaalde zijn Ph.D. in klinische psychologie aan de McGill Universiteit en werkte als professor aan de Universiteit van Toronto. Hij verwierf wereldwijde bekendheid met zijn boek "12 Rules for Life: An Antidote to Chaos", waarin hij praktische levensadviezen combineert met psychologische en filosofische inzichten. Zijn werk richt zich vaak op de zoektocht naar betekenis, persoonlijke verantwoordelijkheid en de integratie van oude wijsheid met moderne wetenschap. Peterson maakte zichzelf helemaal berucht toen hij in Canada een

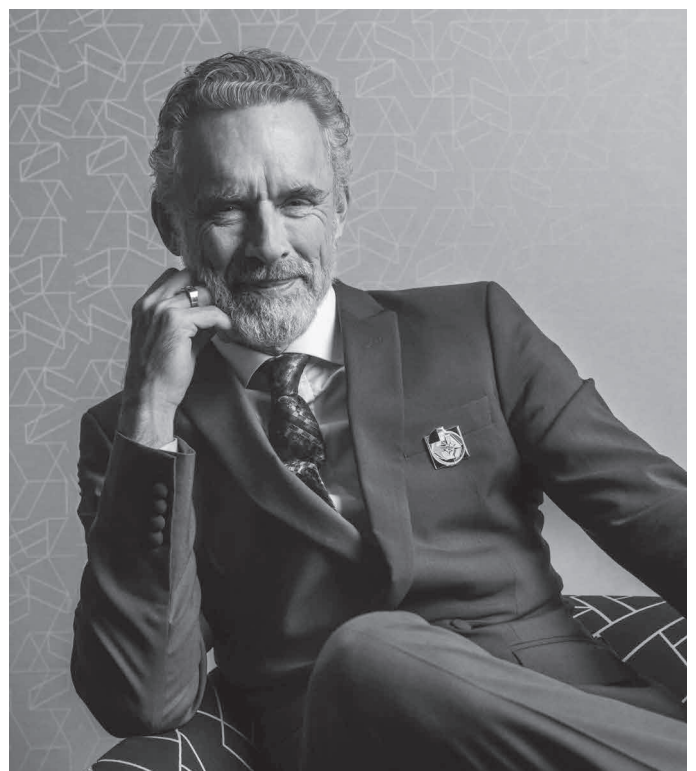
redevoering hield tegen een nieuwe wet rondom "compelled speech". Peterson betoogde dat de wet hem een boete of gevangenisstraf zou kunnen geven als hij weigerde om studenten aan te spreken met hun voorkeursgeslachtspronomen. Peterson kwam hiermee internationaal groots in het nieuws maar leek na enige tijd met de staart tussen de benen af te druipen van het toneel toen juridische experts deze redenering van alle kanten neersabelden. Het was de hoofdreden waarom hij zich distancieerde van de Canadese universiteit van Toronto. Peterson maakt nu deel uit van de controversiële ultra-conservatieve zender the Daily Wire, geleid door Ben Shapiro.

De discussie begon en Alex viel met de deur in huis binnen. Hij confronteerde Peterson met het verhaal rondom de opstanding.

Het Historische en Letterlijke Aspect van Religieuze Verhalen

O'Connor benadrukte vooral het belang voor gelovigen van de historische en letterlijke waarheid van religieuze verhalen, zoals de opstanding van Jezus. Hij wees erop dat veel gelovigen nooit tevreden lijken te zijn met een puur symbolische, allegorische interpretatie. Voor hen is het essentieel dat deze gebeurtenissen echt hebben plaatsgevonden om hun geloof te rechtvaardigen.

Dit legde druk op Peterson om duidelijk te maken hoe hij deze verhalen ziet. Zoals hij al vaker heeft aangegeven, ziet hij ze niet als historische feiten maar meer als symbolische waarheden, waardoor ze een 'eeuwige waarheid' zijn geworden. Peterson draaft altijd weg van het gesprek als hem gevraagd wordt of iets echt waar is, omdat hij symbolische waarheid en natuurkundige waarheid door elkaar heen vlecht. Hij lijkt zelfs te weigeren of te beamen, op een Descartes-achtige manier, dat de realiteit bestaat: Peterson gaat plots twijfelen aan alles zo

gauw hij zich in het nauw gedreven voelt en een daadwerkelijk antwoord moet geven. Zo ook hier.

O'Connor stelde dat een symbolische interpretatie de basis van het geloof voor veel gelovigen kan ondermijnen, vooral als de historische kern wordt betwijfeld. Peterson huppelde om die stelling heen en weigerde er in mee te gaan of er tegenin te gaan. Hij bleef vaag - een houding die hij altijd aanneemt en ook in dit gesprek vaak gebruikt. O'Connor bleef doorhaken en behaalde hiermee zijn eerste punten, want Peterson weigerde om concrete antwoorden te geven.

De noodzaak van consistente interpretatie

O'Connor wees daarna op de noodzaak van een consistente interpretatie van religieuze teksten, iets dat hij veel doet in zijn Youtube-verhandelingen. Hij merkte op dat Peterson geregeld van een letterlijke naar een symbolische interpretatie schoof, zonder duidelijke criteria. O'Connor wees er op dat dit verwarrend is voor luisteraars. Het maakt het moeilijk om te begrijpen wat Peterson precies bedoelt - wat mogelijk een tactiek is in plaats van een eigenschap van Peterson's verhandelingen.

Het maakt Peterson's uitspraken ook voor meerdere uitleg vatbaar, waardoor aanhangers geregeld rare sprongen maken in hun reacties op zijn video's en boeken. O'Connor pleitte er voor dat Peterson een meer gestructureerde benadering van tekstinterpretatie zou moeten maken, waarbij duidelijk wordt wanneer een tekst letterlijk moet worden genomen en wanneer symbolisch.

Peterson nam dit tot zich maar draafde hier in rondjes omheen omdat hij zich niet wilde vastpinnen op specifieke betekenissen van woorden; een tactiek die hij telkens gebruikt als van hem een uitspraak gevraagd wordt die hem in een precieze situatie kan zetten. De vraag "Geloof je dat je vrouw van je houdt?" behandelt hij inhoudelijk. Maar de vraag: "Geloof je in God?" leidt onherroepelijk bij Peterson tot de letterlijke weder vragen: "Wat bedoel je met 'geloof'? Wat bedoel je met 'je'? Wat bedoel je met 'in'? Wat bedoel je met 'God'?" Waar na hij weigert om deze vraag op wat voor manier ook inhoudelijk te adresseren.

De Rol van Gnosticisme en Alternatieve Tradities

Een derde punt van O'Connor in dit gesprek was zijn verwijzing naar de Gnostische traditie en andere alternatieve opvattingen binnen het vroege christendom. Alex toonde aan dat niet alle christelijke tradities de fysieke opstanding van Jezus

centraal stellen, wat de vraag oproept waarom de canonieke visie als de enige juiste wordt gezien.

Peterson kon niet anders dan beamen dat dit inderdaad zo is, maar leek weer slinks de sluiproute naar symbolische presentaties te nemen. Door de alternatieve tradities te belichten, ondermijnde O'Connor het idee dat er slechts één correcte interpretatie van de christelijke leer is. Hij benadrukte de diversiteit binnen de historische geloofstradities.

Peterson ging hierin mee, omdat ook hij niet geloofde als een reguliere doorsnee christen. Maar waar Peterson dan wel toe behoort blijft in elk gesprek of debat heel vaag. Hij heeft zichzelf telkens als christen neergezet terwijl hij nooit heeft toegegeven dat hij in God, Jezus, de bijbel als God's woord of de opstanding gelooft. Misschien geeft hem dat een mystiek christelijk aura waarmee hij zich bij zoveel mogelijk christenen kan scharen. Aan de andere kant vervreemdt het hem ook weer van al die stromingen, omdat hij geen standpunt inneemt.

Het Concept van Waarheid en Realiteit

O'Connor stelde tijdens het gesprek een aantal kritische vragen over wat het betekent om iets als waar te beschouwen in een religieuze context. Waarheid is alleen een lastig begrip voor iemand als Peterson, die zelfs natuurkundige waarheden (waarnemingen) in twijfel trekt.

Hij daagde Peterson zelfs een paar keer uit om duidelijk te maken hoe religieuze waarheden zich verhouden tot empirische waarheden. Natuurlijk is dit een probleem voor Peterson, omdat hij altijd terugvalt op 'waarheid als symbolisch wapen'.

Het blijkt een krachtig argument omdat het de kern raakt van veel debatten tussen geloof en wetenschap en het raakt Peterson ook vanwege de vaagheid waar hij zich altijd van bedient. O'Connor benadrukte dat zonder een duidelijke definitie van waarheid, religieuze claims moeilijk te verifiëren zijn en daardoor minder overtuigend. Peterson ging hierin gedeeltelijk mee maar zijn vage terminologie rondom 'waarheid' weerhield hem wederom om een echt standpunt in te nemen.

Zwaktes en Onduidelijkheden in Peterson's Opvattingen

Jordan Peterson wordt door velen geroemd om zijn diepgaande kennis en zijn vermogen om complexe ideeën te verwoorden. Althans, zo wordt dit vaak geponeerd. Het is daarnaast ook verrassend hoe Peterson een simpele vraag of statement zo weet te beantwoorden dat hij letterlijk elk woord in de zin gaat herbeschouwen.

Een simpele vraag bouwt hij daarmee om tot een warrige kluwen van termen, semi-filosofische verhandelingen en dubieuze etymologische beschouwingen. Er waren daardoor duidelijk een aantal zwaktes en onduidelijkheden in zijn opvattingen tijdens deze discussie.

Zoals bovenstaande vraag 'Geloof je in God?', waar hij dan helemaal los op gaat. Wat betekent elk woord precies en wat houdt die term precies in volgens een Jungiaanse uitleg?

Peterson misbruikt ook Tolstoy's verhalen overal waar hij maar kan en denkt de juiste interpretatie te hebben van wat Tolstoy over atheïsten heeft geschreven - een zeer irritante, arrogante en in

mijn ogen zelfs domme literaire houding. Peterson geeft zelfs aan, ook in dit gesprek, dat een 'echte' atheïst zich zou moeten gedragen zoals de atheïst in Tolstoy's de Gebroeders Karamazov. Want die staat voor puur atheïsme, volgens Peterson. Een zeer kortzichtige, dubieuze stelling want puur atheïsme staat voor niets meer dan het verwerpen van de claim dat er een god bestaat.

Gebrek aan Duidelijkheid over de Fysieke Opstanding

Een van de grootste zwaktes in Peterson's argumentatie, ook in dit gesprek, is zijn gebrek aan duidelijkheid over de fysieke opstanding van Jezus. Terwijl O'Connor duidelijkheid zoekt over Peterson's standpunt, blijft Peterson vaag en neigt hij continu naar een -irrelevante- symbolische interpretatie. Het is een ontwijking van een fundamentele vraag voor veel gelovigen, wat zijn positie weinig overtuigend maakt voor degenen die een duidelijke uitspraak over de historische feiten verwachten. Zoals – naar ik verwacht – de volledige christelijke populatie.

Peterson lijkt ook telkens weer symbolische historie en feitelijke historie als hetzelfde te zien. Zo roept hij in verschillende debatten dat de uittocht uit Egypte zo waar is dat hij nog steeds gebeurt. O'Connor duwt hier op maar Peterson blijft hangen in zijn symbolische verhaal.

Hij weigert om aan te nemen dat alles wat er langer dan tien minuten geleden gebeurd is, als feitelijk te zien is, ook als het onweerlegbaar is. Zijn incoherente claims over de klimaatcrisis – die hij buiten dit gesprek vaak heeft gedaan – zijn net als deze uitspraken tenenkrommend.

Vaagheid over de Natuur van God en Geloof

Peterson stelde een beschrijving van God en geloof als iets dat vooral "in acties en toewijding tot uiting komt". Hoewel schijnbaar interessant, blijft dit op alle punten vaag. Hij stelt alles ter discussie, elk woord waar iemand mee komt in een vraag wordt tot op het bot uitgekleed en op alle mogelijke manieren beschouwd. Dit maakt het moeilijk, zo niet onmogelijk, om te begrijpen wat hij zelf precies bedoelt en hoe dit zich verhoudt tot traditionele theologische concepten. O'Connor vroeg ook hier telkens weer om meer specificiteit en duidelijkheid over de natuur van God, waarmee hij op een beleefde manier aangaf dat Peterson's opvattingen te abstract zijn om praktisch toepasbaar te zijn. Er kwam geen antwoord.

Eigenlijk werd hiermee ook versluierd de vraag gesteld hoe iemand als Peterson sowieso les kan geven aangezien hij zijn eigen gedachten en zelfs woorden niet eens duidelijk kan weergeven.

Ontoereikende Verduidelijking van Hel en Lijden

Peterson geeft ook nog een beschrijving van de hel. Zijn concept van de hel als een toestand van ultiem lijden veroorzaakt door menselijk handelen, zoals in totalitaire staten, zou overtuigend kunnen zijn voor een hoop gelovige mensen. Maar hij bleef weer onduidelijk in zijn relatie tot traditionele theologische opvattingen over de hel.

O'Connor's vragen over Peterson's opvattingen over de exacte betekenis van de hel en hoe dit zich verhoudt tot post-mortem straf blijven – niet verrassend – onbeantwoord. Dit toont aan dat Peterson's interpretatie onvoldoende aansluit bij de verwachtingen en overtuigingen van zijn publiek. Het lijkt ook hier weer alsof Peterson zich niet wil uitspreken omdat hij bang is om daarmee een groot deel van zijn publiek te verwerpen. Een publiek waar hij zijn bestaansrecht aan ontleent.

Relatie tussen Wetenschap en Religie

De ultieme vraag hoe wetenschap en religie met elkaar verbonden zijn en welke overlapping ze hebben is en blijft een groot filosofisch debacle. Ook hier werd deze vraag meerdere keren direct en indirect aangetikt.

Hoewel Peterson soms op een nogal verwarrende manier probeert een brug te slaan tussen wetenschappelijke en religieuze waarheden, blijft zijn uitleg telkens vaag en ontoereikend. Iets dat niet past in een wetenschappelijke omgeving. O'Connor wijst dan wederom op de noodzaak van een duidelijke scheiding tussen empirische feiten en religieuze symbolen om misverstanden te voorkomen. Peterson lijkt empirische feiten dan zelfs in twijfel te trekken en alles in het symbolische of religieuze te trekken. Zoals Descartes alles in twijfel trok behalve zijn eigen gedachten, zo lijkt Peterson de volledige realiteit in twijfel te trekken als het hem uitkomt.

Peterson's poging om beide te verenigen is misschien voor sommige gelovigen bewonderenswaardig, maar leidde in dit gesprek ook enkel tot verwarring over waar de grens ligt tussen wetenschap en geloof.

Conclusie

Alex O'Connor bracht een flink aantal sterke argumenten naar voren in zijn discussie met Jordan Peterson. Hij maakte vooral indruk door zijn kritische vragen en het blijven benadrukken van de noodzaak van duidelijkheid en consistentie in religieuze interpretaties.

Peterson, hoewel schijnbaar diepzinnig en welbespraakt, toonde zwaktes in zijn argumentatie door zijn continue neiging tot vaagheid en het ontbreken van duidelijke antwoorden op fundamentele vragen.

Deze discussie benadrukt wederom de voortdurende spanning tussen symbolische en letterlijke interpretaties van religieuze teksten en de uitdaging om een coherent en overtuigend standpunt in te nemen. Ook laat het weer zien dat de scherpomlijnde vorm van waarheid waar de wetenschap zich van bedient, niet gebruikt wordt door Peterson en zijn volgelingen. Het leidt veelal tot oneindige discussies en een waterval van literaire diarree, maar niet tot resultaten waar we hout mee kunnen snijden.

Voor hen die geïnteresseerd zijn geraakt en alles zelf willen horen, staat hieronder de link naar de bijna twee uur durende discussie.

Links:

"Navigating Belief, Skepticism, and the Afterlife"
<https://www.youtube.com/watch?v=T0KgLWQn5Ts>

Een artikel van Christian Post die zich – tot eigen verrassing – voor O'Connor en tegen Peterson uitspreekt.

<https://www.christianpost.com/voices/atheist-alex-oconnor-presses-jordan-peterson-on-exodus.html>

Peterson's reden waarom hij de Universiteit van Toronto verlaten heeft

<https://nationalpost.com/opinion/jordan-peterson-why-i-am-no-longer-a-tenured-professor-at-the-university-of-toronto>

https://www.reddit.com/r/Destiny/comments/1cz777n/the_jordan_peterson_alex_oconnor_conversation/#lightbox

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Harry Ansems (1945) is rechtsfilosoof en evolutionist, studeerde Nederlands recht en rechtsfilosofie aan de Universiteit van Tilburg en werkte als docent rechten aan de Fontys Hogescholen.

René van Elst (Amsterdam 1950) studeerde sociologie en (deels) rechten, is gepensioneerd Human Resources medewerker, vertaalde poëzie van Fran Winant, is sinds 2014 meestentijds hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker, maakt foto's en video's van vrijdenk-evenementen, donateur van Skepsis.

Jaap van Dijk (Oostzaan 1950) gepensioneerd fijnmechanicus, ex-voorganger Pinkstergemeente, voorheen uitgever van Vlaamse christelijke bladen. Gevarieerd actief in DVG.

Martin Harlaar (Amsterdam 1956) is freelance historicus, opgeleid aan de UvA. Houdt zich de laatste jaren bezig met onderzoek naar en schrijven over woke-activisme, Social Justice Warriors en gender-ideologie. Schreef *Ben ik wel woke genoeg?* en *Het gender-experiment*.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redacteur van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte, Vrijdenker van het Jaar 2023. Auteur van diverse boeken, het recentste is *Je hebt gewonnen, Galileëer*.

Jacobus Moleschott ('s-Hertogenbosch 1822 – Rome 1893) was een Nederlandse arts, fysioloog en hoogleraar, laatstelijk in Turijn en Rome. Was een vroege materialist en atheïst. Koning Victor Emanuel II van Italië benoemde hem in 1876 tot Senator van het Rijk. Was betrokken bij de totstandkoming van het Giordano Bruno Monument in Rome.

Enno Nuy (Aerd 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Rudy Schreijnders (Amsterdam 1950) is neerlandicus, literatuurhistoricus en auteur; hij vervulde communicatiefuncties, o.a. bij Greenpeace, was van 2014-2020 redacteur van het Jaarboek Multatuli en promoveerde op een proefschrift over Rudy Kousbroek in de essayistisch humanistische traditie.

Eelko de Vos (Den Haag 1971) is een kubernetes cloud-engineer, ex-bestuurslid van stichting SF Report en stichting Hoogbegaafd! en heeft aan de TU Delft gestudeerd met als afstudeerrichting Kunstmatige Intelligentie. Hij is redacteur van De Vrijdenker.

De kartoens zijn van de Turnhoutse cartoonist **Gie Campo** ("Gier").

Allen hartelijk dank voor hun bijdragen!

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.
- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is

dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.

- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
 - A.u.b. niet te veel noten.
 - Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
 - Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
 - Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
 - Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
 - Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
 - Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
 - Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.
- Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam pensée, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. La libre pensée, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: Wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudowetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden